

Η ΥΠΑΤΗ ΣΤΙΣ «ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ» ΤΟΥ ΑΠΟΥΛΗΙΟΥ

Ἡ Ὑπάτη ἢ Ὑπάτα (Hypata)¹, ὑπερτάτη καὶ πρωτεύουσα πόλη τῆς Αἰνίδος ἢ Αἰνιανίδος², τῆς ἀρχαίας χώρας τῶν Αἰνιάνων, ἀριθμεῖ ἡδὴ πολυκύμαντη ἱστορία δυόμισις περίπου χιλιετηρίδων³. Ἀπὸ τό εὐρύτα-

1. Τό ὄνομά τῆς Ὑπάτα (ἴσως ἐννοεῖται: δώματα, οἰκήματα ἢ τεῖχη) ἢ Ὑπάτη (προφανῶς ἐννοεῖται: πόλις) προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ τὸν ὑπερθετικό βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου *ὑπέρτατος* ἢ *ὑπατος* καὶ ὀφείλεται ἴσως στὴν ὑψηλὴ καὶ δεσποζούσα θέσις τῆς στήν περιοχὴ ἢ σὲ μέγεθος καὶ τὴ σημασίαν τῆς παρὰ σὸ ὅτι εὐρίσκεται *ὑπὸ τῇ Οἴτῃ* (ὑπὸ τῇ Οἴτῃ δωρικῶς), ὅπως ἐτυμολογεῖ ἡδὴ ὁ Ἡλιδωρὸς: *οἱ μὲν Αἰνιᾶνες, ἔφη, Θετταλικῆς ἐστὶ μοίρας τὸ εὐγενέστατον καὶ ἀκριβῶς Ἑλληνικόν, ἀφ' Ἑλλήνων τοῦ Δευκαλίωνος, τὸ μὲν ἄλλο τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ παρατεινόμενον, μητρόπολιν δὲ συμνυνόμενον Ὑπάταν, ὡς μὲν αὐτοὶ βούλονται, ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων ὑπατεύειν καὶ ἀρχεῖν ὠνομασμένην, ὡς δὲ ἑτέροις δοκεῖ, διότι περ ὑπὸ τῇ Οἴτῃ τῷ ὄρει κατῴκισται.* (Αἰθ. 2, 34): *...Hypatae, quae civitas cunctae Thessaliae antepollet.* (Apol. Met. 1, 5, 4): *Quod sciam, templis et lavacris et ceteris operibus longe cunctas civitates antecellimus, utensilium praeterea pollemus adfatim.* (Ibidem, 2, 19, 5): *...κάγῳ ἡρόμην τοὺς Θετταλοὺς, εἶπερ ἐπίστανται ἄνδρα οἰκοῦντα εἰς τὰ Ὑπάτα, Ἰππαρχον τοῦνομα.* (Ψευδο-Λουκ., Λούκιος ἢ ὄνος 1): πθ. καὶ Στέφανον Βυζάντιον s.v.: Ὑπάτη, πόλις Αἰνιάνων, λέγεται δὲ καὶ Ὑπάτα. ἔστι καὶ χώρα πλησίον Σαγγαρίου ποταμοῦ. τὸ ἐθνικὸν Ὑπαταῖος καὶ Ὑπαταῖα καὶ Ὑπατεύς. Τῇ γνώμῃ ὅτι Ὑπάτη ὀνομάστηκε τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἢ ὁποία πιθανῶς ἐλέγετο Ἀλώπη, διετύπωσε τὸν περασμένο αἰῶνα ὁ Δημήτριος Αἰνιάν στὴν ἐργασία του «Ἀναμνήσεις μίας θερρινῆς νυκτὸς ἐν Ὑπάτῃ» (δημοσιευθεῖσα μετὰξὺ 1863-1867, ἀναδημοσιευθεῖσα ἀπὸ τὸν Θ. Α. Λαῖνᾶ, Φθιωτικά τετράδια, 1, Ἀθῆνα 1984), σ. 15-16. Βλ. καὶ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Ὑπάτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, Ἀρμονία 1 (1900), σ. 639, Ἰωάννου Γ. Βορτσέλα, Φθιώτις, ἡ πρὸς Νότον τῆς Ὁθρύος, ἐν Ἀθῆναις 1907, σ. 86, Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ὑπάτη, Νέαι Πάτραι, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 7, ἐν Ἀθῆναις 1918, σ. 441 κ.ε. Γιά τίς παλαιότερες καὶ νεώτερες ὀνομασίες τῆς Ὑπάτης (Νέαι Πάτραι, Νεόπατρα, Πατρατζίκι), πού ἀποτελοῦν μαρτυρίες καὶ γιὰ τίς ἱστορικές περιπέτειες τῆς πόλεως, βλ. ἐπίσης Κ. Τριανταφύλλου, Αἰ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα πόλεις καὶ θύμῃσες τῆς ἱστορικῆς καὶ μαρτυρικῆς Ὑπάτης, Ὑπάτη, ἀρ. 11 (1984), σ. 2.

Παρ' ὅλες τίς δυσκολίες πλήρους ἐρμηνείας καὶ ἀποδείξεως τοῦ φαινομένου, νομίζω ὅτι πιθανώτατα οἱ ὀνομασίες τῆς Ὑπάτης Πάτρα καὶ Νέαι Πάτραι προῆλθαν ἀπὸ παραφθορὰ τῆς ἀρχαίας ὀνομασίας Ὑπάτα - Ὑπάτα (λατιν. Hypata), ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἰωτακισμοῦ ἀκούγεται καὶ προφερόταν ἀπὸ τὸ λαὸ περίπου ὡς Ἡ Πάτα». Δυσκολίες στὴν προφορὰ ἢ παραφθορὰ ἢ συνειρμικὴ σύνδεσις πρὸς τὴ γνωστὴ πόλη τῆς Πελοποννήσου ὡδήγησαν στὴ λαϊκὴ ὀνομασία Ἡ Πάτρα καὶ τὰ λογιώτερα Πάτρα καὶ Νέαι Πάτρα πρὸς ἀποφυγὴ συγχύσεως. Τὴ γνώμῃ αὐτῇ κάπως διαφοροποιημένη εἶχε ἐκφράσει παλαιότερα ὁ Δημήτριος Αἰνιάν (δ.π., σ. 18).

2. Βλ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Ὑπάτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δ.π., σ. 634, Ἰωάννου Γ. Βορτσέλα, δ.π., σ. 85 καὶ Friedrich Stählin, Das hellenistische Thessalien, Stuttgart 1924, σ. 219.

3. Βλ. Barclay V. Head, Historia numorum, A manual of Greek numismatics, Oxford 1911, σ. 296, Alfred Philippson, Die griechischen Landschaften, Teil I, Thessalien und die Spercheios - Senke, Frankfurt a.M. 1950, σ. 243 καὶ Ernst Meyer, Hypata (Ὑπάτα), Der Kleine Pauly, τόμ. 2, Stuttgart 1967, στ. 1272.



το αυτό ιστορικό φάσμα θά εξετάσωμε ἐδῶ μιά μικρή μόνο πτυχή, πῶς δηλαδή ἐμφανίζεται ἡ Ὑπάτη στό ἔργο *Metamorphoses* (Μεταμορφώσεις) τοῦ ἐυρυμαθοῦς ρήτορος, νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου καί μυστικιστοῦ Ἀπουληίου ἀπό τήν πόλην Μάδουρο ἢ Μάδαυρα (Madaurus ἢ Madaura)⁴ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Τό ἔργο αὐτό πιστεύεται ὅτι γράφτηκε περί τό 170 μ.Χ. στή Ρώμη⁵, ὅπου ἔζησε τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ὁ συγγραφέας, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδάσει ρητορική καί εἶχε δράσει ὡς ρήτωρ στήν Καρχηδόνα καί εἶχε σπουδάσει κατόπιν φιλοσοφία, λογοτεχνία καί πλήθος ἄλλο μαθήσεων καί κλάδων στήν Ἀθήνα⁶ κατά τήν πενταετή περίπου παραμονή καί περιοδεία του στίς ἐλληνικές χῶρες.

Οἱ Μεταμορφώσεις⁷ ἔχουν χαρακτήρα μυθιστορήματος καί τήν ἴδια περίπου ὑπόθεση μέ τό πολύ συντομώτερο ἔργο (1 βιβλίο ἔναντι 11 βιβλίων τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ἀπουληίου)⁸ «Λούκιος ἡ ὄνος», τό ὁποῖο ἀποτελεῖ ἐπιτομή ἄλλου ἐκτενέστερου ἐλληνικοῦ μυθιστορή-

4. Ἡ γενέτειρα τοῦ Ἀπουληίου βρισκόταν στά σύνορα Νουμιδίας καί Γαιτουλίας· πβ. Εὐθυμίου Β. Ἀντωνάρου, Μελέται περί τόν Ἀπουλήιον, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 27-28.

5. Ὅπωςδῆποτε μετά τό 158 μ.Χ., πού θεωρεῖται *terminus post quem* γιά τή συγγραφή τῶν Μεταμορφώσεων· βλ. Klaus Alpers, *Innere Beziehungen und Kontraste als hermeneutische Zeichen* in den *Metamorphosen des Apuleius von Madaura*, *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft (WJA)*, 6 a (1980· Festschrift für Hartmut Erbse), σ. 197. Τό πρόβλημα τοῦ χρόνου καί τοῦ τόπου συγγραφῆς τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ἀπουληίου θεωρεῖται ἀκόμη ἄλυτο· βλ. σχετικῶς J. Gwyn Griffiths, *Apuleius of Madauros. The Isis-book (Metamorphoses, Book XI)*, Leiden 1975, σ. 7-14 καί τήν ἐκεῖ μνημονευομένη βιβλιογραφία.

6. *Prima creterra litteratoris rudimento eximit, secunda grammatici doctrina instruit, tertia rhetoris eloquentia armat. Hactenus a plerisque potatur. Ego et alias cretteras Athenis bibi: poeticae commentam, geometriae limpidam, musicae dulcem, dialecticae austerulam, iam vero universae philosophiae inexplabilem scilicet <et> necteam...* *Apuleius vester haec omnia novemque Musas pari studio colit* (Apul. Flor., 20, 3-6).

7. Παρά τό γεγονός ὅτι καί ὁ Φῶτιος (βλ. ὑποσ. 9) ἀναφέρει στόν τίτλο τοῦ ἐλληνικοῦ προτύπου τόν πληθυντικό (Μεταμορφώσεις), εἶναι ἴσως ἀπορίας ἀξιο γιατί τό ἔργο δέν ἐπιγράφεται ἀπλῶς *Metamorphosis* (Μεταμόρφωσις), ἀφοῦ κατ' οὐσίαν πρόκειται γιά τή μεταμόρφωση ἑνός μόνον προσώπου καί τήν ἐπάνοδο του κατόπιν περιπετειῶν στήν προτέρα κατάστασι. Ἡ ἀπλή μνεῖα ἐλαχίστων ἄλλων περιπτώσεων δέν μεταβάλλει, νομίζω, τά πράγματα. Ὁ πληθυντικός *Metamorphoses* προήλθε πιθανῶς ἀπό τή γνωστή ἐναλλαγή καί σύγχυσι τῶν καταλήξεων -es καί -is πολλῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων καί ἐσφαλμένο συσχετισμό πρός τίς πράγματι πολλές *Metamorphoses* τοῦ Ὀβιδίου. Ἐνῶ ὁ τίτλος *Metamorphoses* προσιδιάζει στό θέμα τοῦ ἔργου, ὁ δεῦτερος τίτλος *Asinus aureus* θεωρεῖται ὅτι ἀποτελεῖ ὀξύμωρο· βλ. John J. Winkler, *Auctor and Actor, A Narratological Reading of Apuleius's Golden Ass*, Berkeley - Los Angeles - London 1985, σ. 299, 306.

8. Τά δύο μυθιστορήματα ἀνάγονται σέ κοινό ἐλληνικό πρότυπο, ἐνῶ τό ἐνδέκατο βιβλίο θεωρεῖται ὡς προσθήκη τοῦ Ἀπουληίου· πβ. Edward Brandt - Wilhelm Ehlers, *Apuleius, Der goldene Esel. Metamorphosen*, Stuttgart (Tusculum Bücherei) 1963², σ. 507-508.

ματος⁹ και αποδίδεται έσφαλμένως, ως πιστεύεται, στο σύγχρονο του 'Απουλήιου Λουκιανό¹⁰. Και στα δύο έργα ο κεντρικός ήρωας Λούκιος¹¹ διηγείται σέ πρώτο πρόσωπο τίς περιπέτειές του ύστερα από τή μεταμόρφωσή του σέ γάιδαρο, στήν όποία τόν ώδήγησαν ή άκόρεστη περιέργειά του¹² και οι μαγικές τέχνες τής 'Υπάτης.

Οι απόκρυφες μαγικές πράξεις και οι φοβερές στρίγγλες και μάγισσες τής Θεσσαλίας και ειδικώτερα τής 'Υπάτης, οι όποίες γεμίζουν τίς σελίδες τών Μεταμορφώσεων και θά άποτελέσουν τό θέμα άλλης μελέτης, θά μείνουν στο περιθώριο αύτής τής ανακοίνωσης, στήν όποία θά έξετασθούν κυρίως οι ύπόλοιποι τομείς τής κοινωνικοπολιτισμικής ζωής και τής ιστορίας τής 'Υπάτης, όπως προβάλλουν στα τρία πρώτα βιβλία του 'Απουλήιου, όπου ή δράση τών προσώπων του μυθιστορήματος τοποθετείται στήν 'Υπάτη. Η προσφυγή πρός άντληση πληροφοριών σέ ένα έργο παρομοίου χαρακτήρος καθίσταται έκ τών πραγμάτων αναγκαία, έπειδή στερούμεθα έπαρκών πληροφοριών γιά τή σημαντική κατ' έκείνη τήν εποχή πόλη.

'Ο Λούκιος, πού άντιπροσωπεύει τόν ίδιο τό διψασμένο γιά γνώση και περιπέτειες συγγραφέα¹³, αρχίζει νά διηγήται γιά ένα ταξίδι

9. 'Ο Πατριάρχης Φώτιος, πού είχε διαβάσει τό έργο αύτό (Μεταμορφώσεων λόγιο διάφοροι), τό αποδίδει σέ κάποιο Λούκιο από τήν Πάτρα, τόν όποιο νεώτεροι έρευνητές θέλησαν νά ταυτίσουν μέ τό Λουκιανό ή καλλίτερα κάποιον μιμητή του. Βλ. Albin Lesky, *Apuleius von Madaura und Lukios von Patra*, *Hermes* 76 (1941), σ. 43-44, Hartmut Erbse, *Griechisches und Apuleianisches bei Apuleius*, *Eranos* 48 (1950), σ. 107 και J. Gwyn Griffiths, *δ.π.*, σ. 1.

10. 'Ο Λουκιανός έζησε μεταξύ 120-180 μ.Χ. περίπου. 'Ο 'Απουλήιος γεννήθηκε περί τό 125 μ.Χ. και ό θάνατός του τοποθετείται γύρω στο 180 μ.Χ.: πθ. Εύθυμίου Β. 'Αντωνάρου, *δ.π.*, σ. 25, 72.

11. Η απόδοση και στο έργο του Ψευδο-Λουκιανού του λατινικού ονόματος *Lucius* ως *Λούκιος* και όχι *Λεύκιος*, πού είναι τό αντίστοιχο ελληνικό, δηλώνει και αύτή — όπως και άλλα ονόματα και οι άνευρεθείσες επιγραφές — τήν έντονη παρουσία τής Λατινικής στον ελληνικό χώρο και τή διγλωσσία πολλών Έλλήνων κατά τούς πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Πρόκειται γιά ένα φαινόμενο, πού παρατηρείται στη Θεσσαλία ήδη από τόν πρώτο αιώνα π.Χ. Βλ. Bruno Helly, *Θεσσαλία, σ. 183*. 'Εκδοτικής 'Αθηνών, 'Ιστορία του 'Ελληνικού 'Εθνους, τόμ. σ', 'Αθήναι 1976, σ. 183.

12. Η περιέργεια αύτή του Λουκίου (*curiositas*) έρμηνεύεται ως *cura cognoscendi* (βλ. R. De Smet, *The Erotic Adventure of Lucius and Photis in Apuleius' Metamorphoses*, *Latomus* XLVI (1987), σ. 619) και ως αιλία τιμωρίας και μεταμορφώσεώς του σέ όνο (βλ. Christian Strub, *Die 'Metamorphosen' des Apuleius als Tiergeschichte*, *WJA* 11 (1985), σ. 171), ενώ άλλοι τή θεωρούν ως συνεκτικό δεσμό και οδηγητικό μίτο του μυθιστορήματος του 'Απουλήιου, τό όποιο κατηγορήθηκε από πολλούς γιά έλλειψη ένότητας (βλ. Antonie Wlosok, *Zur Einheit der Metamorphosen des Apuleius*, *Philologus* 113 (1969), σ. 70-72).

13. Τό μυθιστόρημα αύτό εκτός από τόν άλληγορικό του χαρακτήρα θεωρείται ότι περιέχει και άρκετά αύτοβιογραφικά στοιχεία του 'Απουλήιου. βλ. Klaus Alpers, *δ.π.*, σ. 206 και Jean Beaufeu, *Les dieux d'Apulée*, *Revue de l'Histoire des Religions* 200 (1983), σ. 393. 'Ο John J. Winkler (op. cit., σ. 2-3) ύποστηρίζει — όχι άβάσιμα — ότι είναι

έργασίας στή Θεσσαλία, ἀπ' ὅπου καταγόταν ἡ μητέρα του. "Ὅταν πᾶνω στό ἄσπρο ντόπιο ἄλογό του καί μέ τή συνοδεία ἑνός ὑπηρέτη πλησίαζε στήν Ὑπάτη, συνάντησε δυό ἄλλους ταξιδιώτες, μέ τούς ὁποίους βάδισε λίγο μαζί συζητώντας, ἐνῶ εἶχε κατεβῇ ἀπ' τό ἄλογό του γιά νά τό ξεκουράσῃ (1,2). Ὁ Λούκιος γεμάτος περιέργεια ζητεῖ ἀπ' τόν ἕναν ἀπό τούς δυό συνταξιδιώτες, πού ἦταν καί ὁ πιό ὁμιλητικός, νά συνεχίσῃ τίς προηγούμενες ἱστορίες του.

Αὐτός ἀναφέρει ὅτι λέγεται Ἀριστομένης κι εἶναι ἀπό τό Αἴγιο καί ὅτι διατρέχει τή Θεσσαλία, τήν Αἰτωλία καί τή Βοιωτία ἐμπορευόμενος μέλι, τυρί καί παρόμοια ἐμπορεύματα. "Ὅταν πληροφορήθηκα, λέει, ὅτι στήν Ὑπάτη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πόλη πού ὑπερτερεῖ σέ ὁλόκληρη τή Θεσσαλία, πουλιέται σέ ἄρκετά καλή τιμῇ χλωρό τυρί μέ τή γνωστή ἐξαιρετική νοστιμιά, ἔτρεξα γρήγορα μέ σκοπό νά τό ἀγοράσω ὅλο. Ἀλλά, ὅπως συνήθως συμβαίνει, ἐπειδὴ εἶχα ξεκινήσει μέ τό ἀριστερό πόδι, ἡ ἐλπίδα τῆς ἐπικερδοῦς αὐτῆς ἐπιχειρήσεως διαψεύστηκε, ναυάγησε· γιατί ὅλο τό ἐμπόρευμα τό εἶχε ἀγοράσει τήν προηγούμενη μέρα ὁ μεγάλἐμπορος Λούπος. Ἐτσι λοιπόν κατάκοπος ἀπό τή μάταιη σπουδή, μόλις ἄρχισε νά βραδυάζῃ, πῆγα στό λουτρό:

< Aristomenes sum > Aegiensis; audite et quo quaestu me teneam: melle vel caseo et huiusce modi cauponarum mercibus per Thessaliam Aetoliam Boeotiam ultro citro discurrens. Comperto itaque Hypatae, quae civitas cunctae Thessaliae antepollet, caseum recens et sciti saporis admodum commodo pretio distrahi, festinus adcurri id omne praestinaturus. Sed, ut fieri adsolet, sinistro pede profectum me spes compendi frustrata est; omne enim pridie Lupus negotiator magnarius coemerat. Ergo igitur inefficaci celeritate fatigatus commodum vespera oriente ad balneas processeram (1, 5, 3-5)¹⁴.

Ἡ Ὑπάτη λοιπόν τῶν μέσων περίπου τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ.Χ. ἀκμάζει καί ὑπερτερεῖ ὅλων τῶν πόλεων τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλίας, τοῦ χώρου δηλαδή μεταξύ Οἰτης καί Ὀλύμπου, ὅπου οἱ πόλεις Λαμία, Φθιώτιδες Θῆβαι, Δημητριάς, Λάρισα κ.λπ. Γιά τήν περίοπτη καί πρωτεύουσα θέση τῆς Ὑπάτης στό Θεσσαλικό χώρο κατά τήν ἐποχὴ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων πλὴν τοῦ Ἀπουληίου ὑπάρχει καί ἡ

δύσκολο νά ἀποφανθῇ κανεὶς ἂν οἱ Metamorphoses εἶναι μυθιστόρημα, κωμικό ρομάντσο, πλαστὴ αὐτοβιογραφία, συλλογὴ λαϊκῶν διηγήσεων, φιλοσοφικὴ ἢ ρητορικὴ ἀλληγορία ἢ σοφιστικὰ ἐπιδεικτικὰ κομμάτια. Θά ἔλεγα ὅτι τό ἔργο τοῦ Ἀπουληίου εἶναι ἕνα μείγμα ἀπὸ ὅλα αὐτά.

14. Τὰ κείμενα τοῦ Ἀπουληίου ἔχουν ληφθῇ βασικά ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ Budé (Les belles lettres) ἐν συνδυασμῷ ἐνίοτε πρὸς τὴν ἐκδοσὴ τοῦ R. Helm (Teubner) καί τὴν ἐκδοσὴ τῶν Brandt - Ehlers (Tusculum - Bücherei).

μαρτυρία του Ἡλιοδώρου¹⁵, τὴν ὁποία μνημονεύσαμε παραπάνω¹⁶. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Ὑπάτη καὶ ἡ περιοχὴ τῶν Αἰνιάνων ὑπάγονται κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Θεσσαλία καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας σύμφωνα μὲ τὴ διευθέτηση τῶν ἐπαρχιῶν ποῦ εἶχε κάνει ὁ Ὁκταβιανὸς Αὐγουστος τὸ 27 π.Χ.¹⁷, ἐνῶ πρὶν ἡ Ὑπάτη ὑπαγόταν, εἴτε πλήρως εἴτε μὲ κάποια μορφή αὐτονομίας, στὴν ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας, τὴν ὁποία εἶχαν ἰδρύσει μετὰ τὸ 146 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ὡς τελευταῖο μεγάλο καρπὸ τῆς διαιτησίας καὶ τῆς ἀνάμιξης στὰ ἑλληνικὰ πράγματα, τὴν ὁποία προσκεκλημένοι ἢ ἀπρόσκλητοι ἄσκησαν κατὰ καιροὺς ἀνάμεσα στὰ ἐρίζοντα καὶ ἀλληλοὑποβλεπόμενα κράτη τῆς κυρίως Ἑλλάδος¹⁸.

Ἡ ἰσχὺς τῆς Ὑπάτης (*civitas antepollet*) ὀφειλόταν ἀναμφίβολα καὶ στὴν εὐρωστὴ οἰκονομία της, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι κατὰ ἓνα μεγάλο τοῦλάχιστον μέρος βασιζόταν στὴν ἀκμάζουσα κτηνοτροφία τῆς περιοχῆς¹⁹ καὶ στὴν ἄφθονη παραγωγή ζωοκομικῶν προϊόντων (τυρί, κρέας, δέρματα κ.λπ.), ποῦ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἀνάπτυξη τῆς

15. Αἰθιοπικά 2, 34· πθ. Gerhard Kip, *Thessalische Studien*, Halle 1910, σ. 22, Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ὑπάτη, Νέα Πάτρα, ὁ.π., σ. 441-442 καὶ Δ. Α. Μηνογιάννη, Ἀπόστολος Ἡρωδίων. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Φθιωτικῆς ἐκκλησίας, Ὑπάτη, ἀρ. 5 (1981), σ. 38.

16. Βλ. ὑποσημείωση 1.

17. Βλ. Πaus. 10, 8, 3: *βασιλεὺς δὲ Αὐγουστος μετεῖναι καὶ Νικοπολίταις τοῖς πρὸς τῷ Ἀκτίῳ συνεδρίου τοῦ Ἀμφικτιόνων ἡθέλησε· Μάγνητας μὲν οὖν καὶ Μαλιεῖς καὶ Αἰνιάνας καὶ Φθιώτας Θεσσαλοῖς συντελεῖν...* καὶ Gerhard Kip, ὁ.π., σ. 29.

18. Παλαιότερα ἡ Ὑπάτη καὶ ἡ Αἰν(ιαν)ίς ὑπῆχθησαν στὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ ἔτη 322-317 π.Χ. Ἀπὸ τὸ 302 π.Χ. κόβονταν στὴν Ὑπάτη τὰ νομίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων· πθ. Friedrich Stählin, Ἡ Ὑπάτα, R.E. IX, στ. 237.

Γιὰ ἓνα μεγάλο διάστημα (περίπου 275-167 π.Χ.) ἡ Ὑπάτη καὶ ἡ χώρα τῶν Αἰνιάνων εἶχαν ἐνταχθῇ στὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία [ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης (Ζητήματα αἰτωλικῆς ἱστορίας καὶ τοπογραφίας, *Bulletin de correspondance Hellénique* 31 (1907), σ. 306) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐνταξη τῶν Αἰνιάνων στὸ Αἰτωλικὸ Κοινὸν εἶχε γίνει πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν τοῦ 279 π.Χ.]. Κατὰ τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Αἰτωλίας ἡ περιοχὴ τῆς Ὑπάτης ἐρημώθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαῖους (191 π.Χ.), ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Τίτος Λίβιος: *Ab Thaumacis altero die consul ad Spercheum amnem pervenit, inde Hypataeorum agros vastavit.* (36, 14, 15)· πθ. 36, 16, 4-5. Λόγῳ τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς στρατηγικῆς τῆς θέσεως ἡ Ὑπάτη χρησιμοποιοῦντο καὶ ὡς τόπος συνόδου τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας (βλ. Πολύβ. 21, 4 (2), 7). Οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τὴ συντριβὴ τῆς Μακεδονίας παραχώρησαν αὐτονομία στοὺς Αἰνιάνες.

19. Πθ. κατωτέρω, ὅπου ὁ Ἀπουλήιος ἀναφέρει ὅτι ἡ παλιὰ φίλη τῆς οἰκογένειας τοῦ Λούκιου Βύρραϊνα ἢ Βυρρήνη τοῦ ἔστειλε στὸ σπίτι, ὅπου ἔμενε, ἓνα παχὺ γουρουνόπουλο, πέντε κοτόπουλα καὶ ἓναν κάδο μὲ πολὺτιμο παλιὸ κρασί, γεγονός ποῦ ἀποτελεῖ ἐνδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ χοιροτροφίας, πτηνοτροφίας (ἔστω καὶ οἰκόσιπτης) καὶ ἀμπελοურγίας στὴν περιοχὴ: *...et mittit mihi Byrrh(a)ena xeniola: porcum opimum et quinque gallinulas et vini cadum in aetate pretiosi.* (2, 11, 1). Ὁμοίως τὰ γίδινα ἀσκιά, ποῦ ἀναφέρονται στὸ χωρίο 3, 17, 1-2, ἀποτελοῦν ἐνδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ αἰγοτροφίας, ἡ ὁποία ἄλλωστε συνδέεται, ὅπως καὶ ἡ προβατοτροφία, μὲ τὴν τυροκομία, ποῦ προαναφέραμε.

δευτερογενούς και τριτογενούς οικονομίας. Ἡ μνεία ἰχθυαγορᾶς, πού κάνει, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ὁ Ἀπουλῆιος, ἐπιτρέπει τό συμπέρασμα ὅτι καί ἡ ἀλιεία ποταμίων πιθανώτατα ψαριῶν καί ἡ ἐμπορία θαλασσιῶν ἴσως ἀλιευμάτων δέν ἦταν παραμελημένη. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνέκαθεν εὐφορη κοιλάδα τοῦ Σπερχεῖου δέν ἀφήνει καμμία ἀμφιβολία ὅτι καί ἡ γεωργία τῆς περιοχῆς ἦταν ἀνθηρή.

Χαρακτηριστικό τοῦ ἐμπορίου τῆς Ὑπάτης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἦταν ὁ σκληρός ἀνταγωνισμός μεταξύ μεγαλεμπόρων καί μικρεμπόρων ὅπως ὁ Ἀριστομένης, ὅπου κατὰ κανόνα ἰσχύει ἡ παροιμία: *Τό μεγάλο ψάρι τρώει τό μικρό*. Ὁ μεγαλέμπορος πρόλαβε καί ἀγόρασε, καταβρόχθισε θά λέγαμε, ὅλη τή διαθέσιμη ποσότητα τυριοῦ. Καί δέν εἶναι καθόλου τυχαῖο τό ὅτι ὁ πολυμαθής, φιλοσοφῶν καί χαριτολόγος Ἀπουλῆιος τόν ὀνομάζει *Lupus* : λύκο, ὁ ὁποῖος κατασπαράζει ὀλόκληρο τό κοπάδι.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο τῆς πολιτισμικῆς ζωῆς τῆς Ὑπάτης, τό ὁποῖο προκύπτει ἀπό τό παρατεθέν χωρίο τοῦ Ἀπουλῆιου καθώς καί ἀπό ἄλλα πού θά ἀναφερθοῦν παρακάτω, εἶναι τά λουτρά: *ad balneas processeram*. Ἐδῶ ὅμως προβάλλει ἓνα σοβαρό πρόβλημα: πρόκειται γιά τά συνήθη στή Ρώμη καί τίς ρωμαϊκές πόλεις θερμά λουτρά (ἐλληνικά *θαλανεῖα*), στά ὁποῖα συνήθιζαν νά πηγαίνουν τό θραδάκι οἱ Ρωμαῖοι, ἢ γινόταν καί κάποια χρήση τοῦ νεροῦ τῶν θερμῶν πηγῶν, ἢ εὐεργετική ἐπίδραση τοῦ ὁποῖου ἦταν γνωστή ἀπό τήν ἀρχαιότητα; Οἱ ἀρχαιολογικές ἐνδείξεις ὑπάρξεως θαλανεῶν ἐντός τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ὑπάτης συνηγοροῦν ὑπέρ τῆς πρώτης περιπτώσεως. Ἡ ὑπαρξη ὅμως οἰκῶν καί θαλανεῶν ἐκτός τῆς πόλεως καί πρὸς τό μέρος τῶν πηγῶν, δηλαδή πρὸς τή σημερινή κοινότητα τῶν Λουτρῶν Ὑπάτης²⁰ θά μπορούσε ἴσως — παρὰ τή σχετικὰ μεγάλη ἀπόσταση — νά χρησιμεύσει ὡς ἔνδειξη γιά τή δεύτερη ἐκδοχή, ἰδίως ἂν ἡ περιγραφομένη ἀπό τόν Ἀπουλῆιο ἐκτός τῆς πόλεως οἰκία τοῦ Μίλωνος θρῑσκόταν σέ ἀρκετή ἀπόσταση ἀπό τά τείχη.

Τό σωζόμενο ἐλληνικό μυθιστόρημα τοῦ Ψευδο-Λουκιανοῦ «Λούκιος ἡ ὄνος» δέν διαφωτίζει ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τήν περίπτωσι. Ἀναφέρει ἀπλῶς ὅτι ὁ οἰκοδεσπότης Ἰππαρχος δίνει ἐντολή στήν ὑπηρέτριά του νά ὀδηγήσῃ τόν ξένο, ἀφοῦ τοῦ δείξῃ πρῶτα τό δωμάτιό του, σέ λουτρό: *καὶ καλεῖ τὴν παιδίσκην, ἧ Παλαίστρα, δὸς τῷ ἐταίρῳ κοιτῶνα καὶ κατὰθες λαβοῦσα εἴ τι κομίζει σκεῦος, εἴτα πέμπε αὐτὸν εἰς θαλανεῖον*. Καί παρακάτω γράφει ὅτι ὁ Λούκιος —

20. Περιγραφή τῆς εἰδυλλιακῆς τοποθεσίας καί τῆς θεραπευτικῆς ἀξίας τῶν θερμῶν πηγῶν τῆς Ὑπάτης μετὰ τήν ἱδρύση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους εὐρίσκομε στό ἔργο τοῦ Γερμανοῦ X. Landerer, *Beschreibung der Heilquellen Griechenlands*, Nürnberg 1843, σ. 78-83, ἀργότερα δέ στό ἔργο τοῦ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, Ἰαματικά ὕδατα τῶν λουτρῶν Ὑπάτης, ἐν Ἀθῆναις 1905.

προφανώς μέ τόν ύπηρέτη του — πήγαν καί ἐπέστρεψαν ἀπό τό λουτρό: ταῦτα εἰπούσης ἡμεῖς ἀπῆειμεν λουσόμενοι δόντες αὐτῇ κριθιδίων τιμὴν εἰς τὸν ἵππον... ἡμεῖς δὲ λουσάμενοι ἀναστρέψαντες εἴσω εὐθύς παρήλθομεν, καί ὁ Ἴππαρχός με δεξιωσάμενος ἐκέλευε συνανακλίνεσθαι μετ' αὐτοῦ²¹.

Στῇ συνέχεια τῆς διηγήσεώς του ὁ ἔμπορος Ἀριστομένης λέει ὅτι, ἐνῶ κατευθυνόταν πρὸς τὰ δημόσια λουτρά τῆς Ὑπάτης, εἶδε σέ μιά γωνιά τοῦ δρόμου νά κείται στό χῶμα κουρελιάρης καί μισόγυμνος, βρώμικος καί μισοπεθαμένος ζητιάνος, ὁ φίλος καί συνάδελφός του Σωκράτης, τόν ὁποῖο στό σπίτι του γυναῖκα καί παιδιά ἔκλαψαν ὡς νεκρό, μέ συνέπεια τό ἐπαρχιακό δικαστήριο νά ὀρίση ἐπιτρόπους²² γιά τὰ παιδιά του. Τόν τύλιξε μέ ἓνα ἀπ' τὰ δικά του ἐνδύματα, τόν πήρε μαζί του στό λουτρό καί μετὰ στό ξενοδοχεῖο, ὅπου ἐκεῖνος τοῦ διηγῆθηκε τίς φρικτές περιπέτειές του κοντά στή Λάρισα κατά τήν ἐπιστροφή του ἀπό τό ἐπιτυχημένο ἐννεάμηνο ἐμπορικό του ταξίδι στή Μακεδονία: τόν χτύπησαν ἄγριοι ληστές, πού τοῦ πήραν τὰ πάντα, ὕστερα δέ ἀδέκαρος ἔπεσε στά δίχτυα τῆς γριάς Μερόης, ἡ ὁποία διατηροῦσε ἐκεῖ κοντά πανδοχεῖο καί ἦταν φοβερή μάγισσα μέ δαιμονική δύναμη. Μποροῦσε νά κατεβάσῃ κάτω τόν οὐρανό καί νά ἀνεβάσῃ πάνω τή γῆ, νά ξεράνῃ πηγές, νά διαλύσῃ βουνά, νά καλῇ καί νά καθηλῶνῃ πνεύματα νεκρῶν, νά ταπεινῶνῃ τοὺς ἴδιους τοὺς θεοὺς, νά ἐξαφανίζῃ ἀστέρια, νά φωτίζῃ καί νά ἀποκαλύπτῃ τόν ἴδιο τόν Ἄδη:

... *in quadam avia et lacunosa convalli a vastissimis latronibus obsessus atque omnibus privatus tandem evado et, utpote ultime adfectus, ad quandam cauponam Meroen* (1, 7, 6)· ...«Saga», inquit, «et divina, potens caelum deponere, terram suspendere, fontes durare, montes diluere, manes sublimare, deos infimare, sidera extinguere, Tartarum ipsum inluminare (1, 8, 4)²³.

Ἡ τρομερή αὐτή γυναῖκα μεταμόρφωσε μέ ἓνα λόγο τῆς ἕναν ἑραστή της σέ κάστορα, ἕναν γείτονα ταβερνιάρη σέ θάτραχο καί μιά γυναῖκα ἔγκυο τήν ἔκανε νά μή μπορῇ νά γεννήσῃ ἐπὶ ὀκτῶ χρόνια.

21. Κεφ. 2-3.

22. Ὁ παλιός ἐλληνικός θεσμός τῶν ἐπιτρόπων (tutores) ἴσχυε καί στή Ρώμη.

23. Πθ. καί 3, 15, 7. Γιά τή μαγική δύναμη τῶν γυναικῶν τῆς Θεσσαλίας ὑπάρχουν μαρτυρίες σέ πολλοὺς Ἕλληνας (Πλάτων, Ἀριστοφάνης, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, Ἴπποκράτης, Θεόκριτος, Ἀπολλώνιος Ρόδιος, Πλούταρχος, Λουκιανός κ.ά.) καί Λατίνους (Πλαῦτος, Ὀράτιος, Ὀβίδιος, Σενέκας, Ἀπουλήιος κ.ά.) συγγραφεῖς. Ἡ δύναμη αὐτή ἀποδίδεται ἐν μέρει σέ μυθολογικά αἶτια, ἐν μέρει δέ σέ φυσικά: στήν ποικιλία καί τήν ποιότητα, πού ἔχουν τὰ θότανα τῆς περιοχῆς, ἰδίως τῆς Οἴτης καί τοῦ Πηλίου. Βλ. Δημητρίου Αἰνιάνου, ὁ.π., σ. 14-15 καί Jaques Cazeaux, *La Thessalie des magiciennes*, εἰς: Bruno Helly, *La Thessalie, Actes de la Table-Ronde 21-24 Juillet 1975*, Lyon 1979, σ. 266-271.

“Υστερα Ξέφυγε κατά τρόπο θαυμαστό ἀπ’ τόν κόσμον, πού ἤθελε νά τή λιθοβολήσῃ, κι ἀπ’ τίς ἀρχές τῆς πόλεως (1, 9, 2 κ.έ.).

Οἱ δύο παλιοί φίλοι Ἀριστομένης καί Σωκράτης τρομοκρατημένοι ἀπό τὰ ἐγκλήματα τῆς φοβερῆς μάγισσας κλειδαμπαρώνονται στό δωμάτιο τοῦ ξενοδοχείου γιά νά κοιμηθοῦν, ἀλλά ὁ Ἀριστομένης βλέπει τή νύχτα ὅτι ἡ ἀπαίσια Μερὸν μέ τήν ἀδελφή της Πανθία ἐρχονται, ἀνοίγουν αὐτομάτως τίς διπλομανταλωμένες πόρτες, ἀποκεφαλίζουν τὸ Σωκράτη, ποδοπατοῦν, κατοουροῦν κι ἀφήνουν μισοπεθαμένο τόν Ἀριστομένη, πού ἐπιχειρεῖ ἀνεπιτυχῶς νά φύγῃ νύχτα ἀπ’ τὸ πανδοχεῖο, μὴ μπορώντας νά ἀνοίξῃ μόνος του τίς βαρεῖες πόρτες.

Ὁ φύλακας-θυρωρὸς ἀγουροξυπνημένος τοῦ συνιστᾶ νά περιμένῃ νά φέξῃ καί τοῦ λέει: “Ε σύ, δὲν ξέρεις ὅτι ληστές παραφυλᾶνε στοὺς δρόμους καί θέλεις νά ἀρχίσῃς τὸ ταξίδι σου μέσ στή νύχτα; Γιατί, ἂν ἐσύ δηλαδή ἔχοντας ἔνοχη συνείδηση γιά κάποιο ἐγκλημα θέλῃς νά πεθάνῃς, ἐμεῖς δὲν ἔχομε κεφάλι ἀπὸ κολοκύθι, ὥστε νά πεθάνωμε γιά χάρη σου:

“*Quid? Tu*», *inquit*, “*ignoras latronibus infestari vias, qui hoc noctis iter incipis? Nam etsi tu alicuius facinoris tibi conscius scilicet mori cupis, nos cucurbitae caput non habemus, ut pro te moriamur*». (1, 15, 2).

Καί ὁ Ἀριστομένης, πού ἤθελε νά φύγῃ γιά νά ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ νυχτερινὸ ἐφιάλτη καί τήν ἐνοχοποίηση γιά τὸ φόνο τοῦ φίλου του, ἀπαντᾷ: Δὲν εἶναι μακριὰ τὸ ξημέρωμα κι ἐκτός αὐτοῦ τί μποροῦν νά πάρουν οἱ ληστές ἀπὸ ἓναν πάμπτωχο ὁδοιπόρο; Ἡ ἀγνοεῖς, ἀστοιχεῖωτε, ὅτι ἓναν γυμνὸ δὲν μποροῦν νά τὸν συλῇσουν οὔτε δέκα παλαιστῆς μαζί;

“*Non longe*», *inquam*, “*lux abest. Et praeterea quid viatori de summa pauperie latrones auferre possunt? An ignoras, inepte, nudum nec a decem palaestritis despoliari posse?*» (1, 15, 3).

Στὰ παραπάνω χωρία, ὅπως καί σέ ἄλλα πού ἀκολουθοῦν, διακρίνονται σαφῶς ἡ κοινωνικοπολιτισμικὴ δομὴ, ἐπαγγέλματα, κοινωνικὴ ὀργάνωση καί δίκαιο τῆς ἐξεταζομένης κοινωνίας, ὁ δὲ Ἀπουλῆιος ἀρέσκεται στήν παρεμβολὴ παροιμιῶν καί γνωμικῶν²⁴, πού εἶναι

24. Ἡ φράση *cucurbitae caput* (κεφάλι κολοκυθιοῦ, κολοκυθένιο) θεωρεῖται παροιμιώδης, ἐνῶ ἡ γνώμη «Τὸν γυμνὸ δὲν μποροῦν νά τὸν γδύσουν (καί νά τὸν ληστέψουν) οὔτε δέκα παλαιστῆς μαζί», πού μοιάζει μέ τίς νεοελληνικὲς παροιμίες *Πιάσε τ’ ἀθγό καί κούρεψ’* το ἧ *Ὁ θρεγμένος τῇ θροχῇ δὲν τῇ φοδᾶται*, θυμίζει τήν παροιμιώδη γνώμη τοῦ Λουκιανοῦ *Οὐκ ἂν λάθοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος* καί προέρχεται ἴσως ἀπὸ κάποιο σχετικὸ μῦθο.

Οἱ παροιμίες, τὰ γνωμικά κ.λπ. εἶναι μερικά ἀπὸ τὰ πολυάριθμα τεχνικά μέσα (ρητορικά σχήματα, ποιητικὲς ἐκφράσεις, ἰδιότυπη σειρὰ τῶν λέξεων, στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς λαϊκῆς γλώσσας κ.ἄ.) πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀπουλῆιος καί προσιδιάζουν στό Ἀσιανὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως· βλ. Max Bernhard, *Der Stil des Apuleius von Madaura*, Amsterdam 1965, σ. 217-219, 280-285.

συχνές στην καθημερινή ζωή του λαοῦ καί στίς διηγήσεις του. Τά χωρία μάλιστα αὐτά σχετίζονται μέ τό πρόβλημα τῆς ἀνασφάλειας καί τῆς ληστείας, πού προβάλλει ἀνάγλυφη σέ πολλά σημεῖα τῶν «Μεταμορφώσεων»²⁵ καί ἐμάστιζε ὄχι μόνο τοὺς ταξιδιώτες, ἀλλά καί τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων κατὰ τὴν ἐξεταζομένη ἐποχή, ὅπως καί γενικά κατὰ τὴν ἀρχαιότητα²⁶. Τά ἀπέραντα πυκνά δάση, ἡ ἔλλειψη δρόμων, ἡ ὑπαρξη πολλῶν αὐτονόμων καί ἀντιμαχομένων μεταξύ τους πόλεων - κρατῶν, ἡ σχετική ἀδιαφορία τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης καί ἡ ἔλλειψη συντονισμοῦ καί ἀστυνόμευσης ἐκ μέρους τῶν ἀρχῶν καθῶς καί τὰ ἐπιθετικά ἐνστικτα ἐξαθλιωμένων οἰκονομικά καί ἠθικά ὁμάδων πρέπει νά εἶναι μερικά ἀπό τὰ αἷτια πού εὐνοοῦσαν καί συντηροῦσαν τὴ ληστεία, ἡ ὁποία λυμαινόταν καί τὴν Ὑπάτη.

Ὁ τσιγγούνης τοκογλύφος τῆς πόλεως Μίλων δικαιολογεῖται λίγο παρακάτω ὅτι ἐξαιτίας τοῦ φόβου τῶν ληστῶν δέν μπορεῖ νά ἀγοράση καθίσματα καί ἐπιπλα τῆς προκοπῆς γιὰ τό σπίτι του:

Nam prae metu latronum nulla sessibula ac ne sufficientem supellectilem parare nobis licet (1, 23, 2).

Τὴ ληστεία αὐτὴ τελικά δέν τὴ γλιτώνει ὁ Μίλων, ὅταν ἔνα θράδου μέσα σέ φοβερό θόρυβο καί κραυγές ἀπελπισίας στή γειτονιά πληθοῦς ληστῶν μέ βαριά τσεκούρια, ξίφη καί δᾶδες σπάζει τίς πόρτες, εἰσorma στό σπίτι καί ψάχνοντας γιὰ ἀντικείμενα ἀξίας ἀνακαλύπτει τό κλειδαμπαρωμένο θησαυροφυλάκιο τοῦ τοκογλύφου, ἀπ' ὅπου διαρπάζει τόσους θησαυροὺς ὥστε νά μή μποροῦν νά τοὺς σηκώσουν στὸν ὦμο οἱ ληστές, οἱ ὁποῖοι ἀναγκάζονται νά φορτώσουν καί τό ἄλογο καί τοὺς δυὸ γαϊδάρους τοῦ στάβλου, ἀπ' τοὺς ὁποῖους ὁ ἔνας εἶναι ὁ μόλις μεταμορφωθείς ἀπό μαγικό ὑγρὸ τῆς γυναίκας τοῦ Μίλωνος, τῆς τρομερῆς μάγισσας Παμφίλης, Λούκιος:

...cum vi patefactis aedibus globus latronum invadit omnia et singula domus membra cingit armata factio... Cuncti gladiis et facibus instructi noctem illuminant... Tunc horreum quoddam satis validis claustris obseptum obseratumque, quod mediis aedibus constitutum gazis Milonis fuerat refertum, securibus validis adgressi diffidunt. Quo passim recluso totas opes vehunt raptimque constrictis sarcinis singuli partiuntur... Tunc opulentiae nimiae nimio ad extremas incitas deducti nos duos asinos et equum meum productos e stabulo²⁷, quantum potest gravioribus sarcinis onerant et domo iam vacua minantes baculis exigunt (3, 28, 1-6)²⁸.

25. Βλ. ἀνωτέρω τό χωρίον 1, 7, 6 καθὼς καί τὰ χωρία 1, 23, 2· 4, 9-21· 7, 7 κ.ἀ.

26. Π6. Δημητρίου Αἰνιᾶνος, ὁ.π., σ. 15.

27. Ἀπὸ τὴν ἐδῶ διήγηση τοῦ συγγραφέως φαίνεται ὅτι ὁ στάβλος τῶν ζῶων ἦταν συνέχεια (μέσα στὴν ἴδια αὐλή), ἀν δέν ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ μικροῦ σπιτιοῦ τοῦ Μίλωνος· πρόκειται γιὰ ἓνα φαινόμενο συχνό σέ διαφόρους περιόδους καί στὴ νεώτερη ἐποχή.

28. Π6. Apul. Met. 4, 8, 6.

Ἀλλά ἐκτός ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἵδους τοὺς ληστές, πού κρύβονταν στὰ βουνά, παραφύλαγαν στοὺς δρόμους καὶ ἔκαναν ἐπιδρομές σέ κατοικημένους τόπους, ὑπῆρχε κι ἓνα ἄλλο εἶδος ταραχοποιῶν καὶ ληστών στὴν Ὑπάτη. Ἡ φιλικὰ διακείμενη πλέον πρὸς τὸ Λούκιο Φωτίς, ὅταν αὐτὸς θέλῃ νά πάῃ σέ δεῖπνο, ὅπου εἶναι καλεσμένος, τὸν προειδοποιεῖ νά μὴν ἀργήσῃ νά ἐπιστρέψῃ, γιατί τὴ νύχτα ὁμάδες ὀργισμένων νέων ἀπὸ εὐγενεῖς καὶ πλούσιες οἰκογένειες — ἓνα εἶδος ἀναρχικῶν τῆς ἐποχῆς θά λέγαμε — λυμαίνονται τὴν πόλιν καὶ διαταράσσουν τὴ δημόσια εἰρήνη καὶ τάξιν σκοτώνοντας καὶ ληστεύοντας, ἰδίως πλούσιους ξένους. Καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ διοικητῆ τῆς ἐπαρχίας, πού βρίσκονται μακριά, δέν μποροῦν νά ἀπαλλάξουν τὴν πολιτεία ἀπὸ αὐτὴ τὴ μάστιγα:

«*Heus tu*», inquit, «*cave regrediare cena maturius. Nam vesana factio nobilissimorum iuvenum pacem publicam infestat; passim trucidatos per medias plateas videbis iacere, nec praesidis auxilia longinqua levare civitatem tanta clade possunt. Tibi vero fortunae splendor insidias, contemptus etiam peregrinationis poterit adferre*». (2, 18, 3-4)

Ἀλλά ἄς ἐπανεέλθωμε στὴ διήγηση τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν «Μεταμορφώσεων». Ὁ Ἀριστομένης μετὰ τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα νά φύγῃ πρῶτὴ νύχτα ἀπ' τὸ ξενοδοχεῖο — καὶ ἡ ὑπαρξη συστηματικῶν ξενόνων-ξενοδοχείων καὶ πανδοχείων μὲ ἰδιοκτῆτες ἀλλὰ καὶ ὑπαλλήλους-ὑπηρέτες καὶ εἰδικούς νυκτοφύλακες-θυρωροὺς εἶναι ἓνα ἐπιπλέον στοιχεῖο τῆς ὀργάνωσης, ἀλλὰ καὶ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως τῆς Ὑπάτης — ἀποπειράται νά κρεμαστῇ ἀπὸ ἓνα ξύλο πού ἔξειχε πάνω ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ δωματίου του. Γλιτώνει γιατί ἔσπασαν τὰ παλιά σχοινιά²⁹, πού ἔβγαλε ἀπ' τὸ κρεβάτι του, ὕστερα δέ, διαπιστώνοντας ὅτι ὁ φόνος τοῦ Σωκράτη ἦταν ἓνα ἐφιαλτικὸ ὄνειρο, φεύγει μαζί του καὶ σταματοῦν κάτω ἀπὸ ἓναν πλάτανο σέ κάποια ἄκρῃ τῆς Ὑπάτης γιὰ νά φάνε τὸ ψωμοτύρι, πού εἶχε στὸ σακκούλι του. Ἡ τελευταία αὐτὴ εἰκόνα θυμίζει ἔντονα σκηνὴ τῆς καθημερινῆς ζωῆς γεωργοκτηνοτροφικῶν περιοχῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξακολουθεῖ ἐπὶ χιλιετίες νά παραμένῃ βασικά ἡ ἴδια. Ἐνῶ ἔτρωγαν τὸ πρωινὸ τους, ὁ Ἀριστομένης δέν ἄργησε νά διαπιστώσῃ ὅτι τὰ διαδραματισθέντα τὴ νύχτα ἦταν ἀληθινά. Καθὼς ὁ Σωκράτης ἔσκυψε νά πιῇ νερὸ στὸ ἥσυχο ποτάμι, πού περνοῦσε κοντὰ στὶς ρίζες τοῦ πλατάνου, ἄνοιξε ἡ τεράστια πληγὴ στὸ λαιμὸ του, πού ἡ μάγισσα εἶχε κλείσει μὲ σφουγγάρι, μαζί μὲ τὸ ὁποῖο πετάχτηκε τώρα καὶ τὸ ὑπόλοιπο αἷμα του. Ὁ Ἀριστομένης ἔθαψε ἐκεῖ δίπλα τὸ φίλο του καὶ

29. Αὐτὰ θά στήριζαν ἴσως τὸ στρώμα, ἂν δέν ἐπρόκειτο γιὰ κάποιο εἶδος προστατευτικοῦ πλέγματος.

ἐντρομος ἔπιασε τὰ θουνά κι ἔμεινε στήν Αἰτωλία χωρίς νά ἐπιστρέψῃ ξανά στήν πατρίδα του.

Εἰδυλλιακή εἶναι ἡ παρουσίαση τῆς πηγῆς μέ τό ἄφθονο νερό, πού φαίνεται ὅτι ἀνάβλυζε κοντά στόν πλάτανο: Καί ὄχι πολύ μακριά ἀπό τίς ρίζες τοῦ πλατάνου ἔρρεε νωχελικά ἡσυχο ποτάμι ἐν εἶδει ἡρεμῆς λίμνης, ὅμοιο μέ ἀσήμε ἢ γυαλί στό χρῶμα. «Νά», εἶπα, «χόρτασε μέ τό γαλατένιο νᾶμα τῆς πηγῆς». Ἐκεῖνος σηκώνεται καί, ἀφοῦ ἔψαξε καί βρῆκε κράσπεδο τῆς ὄχθης λιγάκι ὁμαλώτερο καί γονάτισε, σκύβει μέ ἀπληροστο ἔπιθυμία γιά νά πιῇ:

...et haud ita longe radices platani lenis fluvius in speciem placidae paludis ignavus ibat argento vel vitreo aemulus in colorem. «En», inquam, «explere latice fontis lacteo». Adsurgit ille et oppertus paululum planiorem ripae marginem complicitus in genua adpronat se avidus adfectans poculum. (1, 19, 7-8)

Ἡ περιγραφή αὐτή τοῦ Ἀπουλήιου δέν ἐπιτρέπει νά προσδιορίσωμε ἐπακριβῶς τήν τοποθεσία. Πρόκειται γιά κοντινή πρός τήν πόλη πηγή, πρόκειται γιά κάποιο ρυάκι ἢ παραπόταμο τοῦ Σπερχεῖου ἢ γιά τόν ἴδιο τό Σπερχεῖο; Τά πράγματα δέν εἶναι σαφῆ.

Ἐνῶ ὁ Ἀριστομένης, πού διηγίontan τή φρικιαστική ἱστορία μαγείας, κι ὁ ἄλλος συνοδοιπόρος του ἔστριψαν ἀριστερά σέ κάποια ἀγροτικά σπίτια, ὁ Λούκιος ἔφτασε σέ ἕνα πανδοχεῖο τῆς Ὑπάτης καί ζήτησε ἀπ' τή γριά ἰδιοκτήτρια πληροφορίες γιά τό Μίλωνα, πού τοῦ εἶχαν συστήσει.

«Αὐτή ἡ πολιτεία, εἶπα, δέν εἶναι ἡ Ὑπάτη; Ἐγενεψε καταφατικά. Γνωρίζεις μήπως κάποιον Μίλωνα, πού εἶναι ἀπ' τοὺς πρώτους (τῆς πόλεως); Χαμογέλασε καί λέει: Στ' ἀλήθεια αὐτός ἐκεῖ ὁ Μίλων θεωρεῖται πρώτος, μῆς καί κατοικεῖ ἔξω ἀπό τό τεῖχος καί τήν πόλη ἐν τῷ συνόλῳ τῆς»:

«Estne», inquam, «Hypata haec civitas?» Adnuat. «Nostine Milonem quendam e primoribus?» Adrisit et: «Vere», inquit, «primus istic perhibetur Milo, qui extra pomerium et urbem totam colit». (1, 21, 2-3).

Καί ἐδῶ δέν μπορούμε παρά νά σταματήσωμε πάλι στό πνευματῶδες ὕφος καί τό σπιθηροβόλο πνεῦμα τοῦ Ἀπουλήιου³⁰, ὁ ὁποῖος κάνει λογοπαίγνια μέ τή διττή σημασία τῶν λέξεων *primores* καί *primus* (πρώτος ἀπό κοινωνικῆς ἀπόψεως, προύχοντας καί πρώτος τοπικῶς). Τό φαινόμενο αὐτό παρατηρεῖται πολύ συχνά στίς «Μεταμορφώσεις», ὅπως π.χ. στή συνέχεια, ὅταν ὁ Λούκιος, πληροφορηθεῖς ὅτι ὁ Μίλων

30. Ἡ τεχνική, τήν ὁποία χρησιμοποιεῖ στή διήγησή του ὁ Ἀπουλήιος, βασίζεται στή ρητορική καί σοφιστική τέχνη, πού κατέχει πλήρως ὁ συγγραφέας καί καθιστά τό ἔργο του ἀνάλαφρο καί ἐνδιαφέρον. πθ. Ken Dowden, Apuleius and the art of narration, *The Classical Quarterly* XXXII (1982), σ. 419-420, 435. Βλ. καί ὑποσημείωση 24 τῆς παρούσης ἐργασίας.

είναι ένας πάμπλουτος, άρχιτσιγκούνης καί θρωμερός τοκογλύφος, πού δανείζει συχνά μέ ένέχυρο χρυσάφι καί άσήμι καί ζή κλεισμένος μέ μία ύπηρέτρια καί τήν άθλια γυναίκα του σ' ένα μικρό σπίτι ντυμένος πάντα σάν ζητιάνος, άπαντά μέ άνάλαφρο άστείο τρόπο: εύεργετικά καί προνοητικά σκέφτηκε ό φίλος μου Δημέας πού μου συνέστησε, ένῶ επρόκειτο νά ταξιδέψω, έναν τέτοιον άνθρωπο, στό σπίτι του όποιου δέν θά φοβηθῶ ούτε από νέφος καπνού ούτε από νέφος κνίσας:

Inibi iste Milo deversatur ampliter nummatus et longe opulentus, verum extremae avaritiae et sordis infimae infamis homo, foenus denique copiosum sub arrabone auri et argenti crebriter exercens, exiguo lae inclusus... cum uxorem etiam calamitatis suae comitem habeat. Neque praeter unicam pascit ancillulam et habitu mendicantis semper incedit». Ad haec ego risum subicio: «Benigne», inquam, «et prospicue Demeas meus in me consuluit, qui peregrinaturum tali viro conciliavit, in cuius hospitio nec fumi nec nidoris nebulam vererer». (1, 21, 5-8).

Τά άναφερόμενα στόν καπνό καί στήν τσίκνα μάς δίνουν μία ὄψη του ὕλικού βίου τῆς εποχῆς σχετική μέ τήν οίκοδομική, τή θέρμανση καί τή διαιτητική. Γιά τή θέρμανση καί τή μαγειρική (καί ἡ τσίκνα δηλώνει κατανάλωση κρεάτων) ἐχρησιμοποιοῦντο προφανῶς τά ξύλα, ὁ δέ καπνός καί οἱ ὁσμές τῶν φαγητῶν λόγω άτελοῦς μάλλον συστήματος ἐξαερισμοῦ ἐπλημμύριζαν ὅλους τοὺς χώρους. Τό σύστημα τῶν καπνοδόχων-τζακιῶν, ἂν δέν ἦταν άγνωστο, ὅπως σέ παλιότερες ἐποχές, ἦταν άτελής. Τό ὅτι τό σπίτι του Μίλωνος, τό ὅποιο, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, διέθετε ιδιαίτερα ὑπνοδωμάτια, ἀποθήκες κ.λπ., χαρακτηρίζεται ἀπό γνώστη τῶν πραγμάτων τῆς Ὑπάτης ὡς μικρό (exiguo lae) ἀποτελεῖ σαφῆ μαρτυρία ὅτι ὑπῆρχαν πολύ μεγαλύτερα σπίτια μέ περισσότερους χώρους καί δηλώνει ὕψηλή πολιτισμική στάθμη.

Ὁ φιλάργυρος Μίλων, ὁ χαρακτήρας του ὁποῖου θυμίζει Μένανδρο, Πλαῦτο ἢ τόν μεταγενέστερο Μολιέρο, ἔχει τή διάθεση νά προσφέρει τήν πατροπαράδοτη ἐλληνική φιλοξενία, τοῦλάχιστο ἐφ' ὅσον αὐτό δέν πρόκειται νά του στοιχίση χρήματα. Καλωσορίζει τόν ξένο, καλώντας τον νά πλησιάση στό ἀδειανό σχεδόν τραπέζι του δείπνου του: Ἔλα, κόπιασε, λέει, (στό τραπέζι μας) νά σέ φιλέψωμε³¹. Καί

31. Καί ἀργότερα, ὅταν ὁ Λούκιος ἐπιστρέφῃ ἀπ' τά λουτρά, ὁ Μίλων στέλνει τήν ὑπηρέτριά του νά φωνάξῃ καί ὕστερα σέρνει ὁ ἴδιος τό Λούκιο στό τραπέζι του, γιά νά τόν ταλαιπωρήσῃ μόνο μέ τή φλυαρία του: Ἐξέφυγα ἐπιτέλους ἀπ' τό φλύαρο καί πειναλέο δείπνο του ἀηδιαστικοῦ γέροντα βεβαρυμένος ἀπό νύστα καί ὄχι φαγητό, ἀφοῦ εἶχα δεῖπνήσῃ μέ λόγια καί μόνο (πθ. τό δικό μας: Χόρτασα ἀπό λόγια):

Evasi aliquando rancidi senis loquax et famelicum convivium somno, non cibo gravatus, cenatus solis fabulis... (1, 26, 7).

προστάζοντας τή γυναίκα του, πού καθόταν στήν ἄκρη τοῦ ἀνάκλιντρου, νά ἀδείαση τή θέση γιά τόν ξένο, τόν καλεῖ νά καθίση ἐκεῖ. "Ὅταν ὁ Λούκιος διστάζῃ, ὁ Μίλων τόν παίρνει τραβώντας ἀπ' τὰ ρούχα του καί ἐκτιμᾷ σωστά τόσο τή ντροπαλότητά του ὅσο καί τό παρουσιαστικό του ὡς ἀπόδειξη ὅτι προέρχεται ἀπό καλή οἰκογένεια:

Intuli me eumque accubantem exiguo admodum grabattulo et commodum cenare incipientem invenio. Assidebat pedes uxor et mensa vacua posita, cuius monstratu «En», inquit, «hospitium»... Et cum dicto iubet uxorem decedere utque in eius locum adsidam iubet meque etiam nunc verecundia cunctantem adrepta lacinia detrahens: «Adside», inquit, «istic... "etiam de ista corporis speciosa habitudine deque hac virginali prorsus verecundia generosa stirpe proditum et recte conicerem"». (1, 22, 6-23, 3).

Ὁ αὐταρχικός τρόπος, μέ τόν ὁποῖο ἀντιμετωπίζει ὁ Μίλων τή σύζυγο, παρόλο πού αὐτή ἦταν ἡ φοβερή μάγισσα Παμφίλη, δείχνει ἐμφανῶς τήν ἀνδροκρατούμενη κοινωνία καί τό πατριαρχικό σύστημα, τό ὁποῖο, ὡς γνωστόν, περισσότερο ἴσως ἀπό ὅπουδήποτε ἄλλου ἐδέσποζε στή Ρώμη. Ἡ Ρωμαϊκή καί τό ρωμαϊκό δίκαιο φαίνεται ὅτι ἐπαγίωσαν τήν κατάσταση αὐτή γιά πολλούς αἰῶνες μέ μικρή ὡς πρὸς τό σημεῖο αὐτό ἐπίδραση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἡ φιλόξενη διάθεση τοῦ Μίλωνος κορυφώνεται μέ τήν ἐντολή πρὸς τήν ὑπηρέτριά του νά μεταφέρῃ καί νά ἀσφαλίσῃ τίς ἀποσκευές τοῦ ξένου στό ὑπνοδωμάτιό του, νά βγάλῃ ἀπ' τήν ἀποθήκη λάδι γιά νά ἀλειφτῇ, πετσέτες γιά νά σκουπιστῇ καί νά τριφτῇ καί ὅ,τι ἄλλο χρειάζεται, καί νά τόν ὀδηγήσῃ στά κοντινά λουτρά:

...et vocata ancillula: «Photis», inquit, «sarcinulas hospitis susceptas cum fide conde in illud cubiculum ac simul ex promptuario oleum unctui et lintea tersui et cetera hoc eidem usui profer ociter et hospitem meum produc ad proximas balneas; (1, 23, 7-8· πθ. καί 3, 12, 5, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Μίλων ὀδηγεῖ τό φιλοξενούμενό του στά ἴδια προφανῶς λουτρά).

Φυσικά, ὅσο καί ἂν ὁ Ἀπουλήιος, γράφοντας τό ἔργο στά Λατινικά στή Ρώμη, ἔχει ὑπ' ὄψη του τὰ ρωμαϊκά λουτρά, τίς πετσέτες, τὰ λάδια καί τίς ρωμαϊκές συνήθειες, φαίνεται ὅτι καί στήν Ἑλλάδα καί στήν Ὑπάτη τῶν μέσων τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος τὰ πράγματα δέν ἦταν πολύ διαφορετικά. Τό ἐρώτημα πού παραμένει ἀνοιχτό πρὸς διερεύνηση εἶναι, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἂν οἱ ἱαματικές πηγές εἶχαν κάποια σχέση μέ τὰ μνημονευόμενα στό κείμενό μας λουτρά.

Ὁ Λούκιος, ἀφοῦ ἀρνήθηκε εὐγενικά κάθε ἄλλη προσφορά τοῦ Μίλωνος ἐκτός ἀπό τόν ὕπνο καί τήν προμήθεια ἐπὶ πληρωμῇ σανοῦ καί κριθαριοῦ γιά τό ἄλογό του, ξεκίνησε — μέ τή συνοδεία προφανῶς τοῦ ὑπηρέτη του — γιά τὰ λουτρά. Προηγούμενως ὅμως θεώρησε σκόπιμο νά περάσῃ ἀπ' τήν ἀγορά γιά νά ἀγοράσῃ κάτι γιά νά φάνε τό βράδυ. Ἐκεῖ εἶδε ἄφθονα ψάρια ἐκτεθειμένα πρὸς πώληση καί μετὰ τό

σχετικό παζάρι αγόρασε ένα καλαθάκι ψάρια (από σπάρτο ή καλάμι ίσως· σ' αυτό τό σημείο οί άρχαιοί ήταν συστηματικώτεροι από τούς σημερινούς ψαράδες) γιά 20 δηνάρια αντί τών 25, πού τού ζητούσαν άρχικά (αντί γιά 100 σηστερτίους τά πήρε γιά 80, πετυχαίνοντας έκπτωση 20%):

His actis et rebus meis in illo cubiculo conditis pergens ipse ad balneas, ut prius aliquid nobis cibatu prospicerem, forum cupidinis peto inque eo piscatum opiparum expositum video et percontato pretio, quod centum nummis indicaret, aspernatus viginti denariis praestinaui. (1, 24, 3-4).

Ή μνεία έδω τού ρωμαϊκού δηναρίου, δέν είναι άποψη, άφου ό Αύγουστος ήδη είχε άντικαταστήσει μέ αυτό τόν θεσσαλικό στατήρα. "Όμως τά τοπικά νομίσματα όπως καί οί βασικοί θεσμοί (κοινόν, ταγοί-στρατηγοί)³² διατηρήθηκαν μέχρι τά τέλη περιπίου τού τρίτου αιώνας μ.Χ.³³

Τά ψάρια έν τούτοις, πού αγόρασε ό Λούκιος, δέν επέπρωτο νά τά φάη. Ένώ έβγαινε άπ' τήν αγορά, τόν συνάντησε ό παλιός συμμαθητής του στήν Άθήνα Πυθίας, αγορανόμος ήδη τής Υπάτης, ό όποιος προσφέρθηκε νά τόν βοηθήσει, άν ήθελε νά αγοράσει κάτι. "Όταν είδε τά ψάρια καί έμαθε πόσο ακριβά αγοράστηκαν, άγανακτισμένος γύρισε μαζί του στό γέρο ψαρά τόν όποίο παρατήρησε άγρίως, ύστερα δέ έβαλε έναν άπ' τούς ύπαλλήλους του νά ποδοπατήσει τά ψάρια στή μέση τού δρόμου, τιμωρώντας έτσι όχι τόν άσυνειδήτο ιχθυοπώλη, αλλά τό Λούκιο, πού έχασε καί τά χρήματά του καί τά ψάρια³⁴! Ή εικόνα πάλι αύτή τού άλαζόνος αλλά άνοήτου στρατιωτικού-άστυνομικού, όπως τήν έμφανίζει ό Άπουλήιος, θυμίζει κάπως τόν άλαζόνα καί καυχησιάρη στρατιώτη (Miles gloriosus) τού Πλαύτου. Βέβαια οί παρατηρήσεις του σχετικά μέ τήν άίσχροκέρδεια καί τήν έκμετάλλευση ιδίως τών ξένων — γνωστό φαινόμενο σέ όλες τίς εποχές — καί τίς θλαβερές συνέπειες γιά τόν τουρισμό τής πόλης είναι άπόλυτα σωστές:

Ούτε φίλους πιά ούτε ταξιδιώτες λογαριάζετε καθόλου, άφου πουλάτε άχρηστα ψάρια σέ τόσο μεγάλη τιμή κι αύτή τήν πόλη, πού είναι τό άνθος τής περιοχής τής Θεσσαλίας, τήν κάνετε μέ τήν άκρίβεια τών τροφίμων έρημο βράχο (άφου δέν πρόκειται νά πατήση έδω πιά κανείς ξένος); Άλλά δέν θά ξεφύγετε τήν τιμωρία. Γιατί θά σέ κάνω νά μάθης πάραυτα πώς πρέπει νά συγκρατούνται οί κακοί κάτω άπ' τή δική μου έξουσία:

32. Π8. J. A. O. Larsen, A Thessalian family under the Principate, *Classical Philology* 48 (1953), σ. 87, 92.

33. Βλ. Bruno Helly, Θεσσαλία, ό.π., σ. 183.

34. Γιά τή μαγική καί έρωτική σημασία, ή όποία αποδίδεται στά ψάρια, βλ. M. Hicter, L'autobiographie dans L'ane d'or d'Apulée, *L'Antiquité Classique* 13 (1944), σ. 108-110.

Quem confestim pro aedilitatis imperio voce asperrima increpans: «Iam iam», inquit, «nec amicis quidem nostris vel omnino ullis hospitibus parcitis, quod tam magnis pretiis pisces frivolos indicatis et florem Thessalicae regionis ad instar solitudinis et scopuli edulium caritate deducitis? Sed non impune. Iam enim faxo scias, quem ad modum sub meo magisterio mali debeant coerceri...» (1, 25, 2-4).

Ἡ Ὑπάτη ἐμφανίζεται πάλι ὡς τό ἄνθος τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλίας³⁵ μέ ἀρκετούς ξένους, ἀλλά καί μέ ἀκρίβεια, ἡ ὁποία ἀπειλεῖ νά τούς διώξη. Βέβαια ἡ ἐπίσκεψη ξένων προκειμένου γιά πολιτεῖες μεγάλες, πού κατεῖχαν σημαντική γεωγραφική καί στρατηγική θέση καί βρισκόνταν ἐπάνω σέ κεντρικές ὁδικές ἀρτηρίες, ἦταν ἀναγκαία κατὰ τήν ἐποχή ἐκείνη. Ἡ εὕρεση ρωμαϊκοῦ μιλιοδοίκτη τοῦ ἔτους 125 μ.Χ. κοντά στήν Ὑπάτη³⁶ δέν ἀφήνει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι σημαντική ρωμαϊκή ὁδός περνοῦσε ἀπό τήν πόλη. Ἡ ἀκρίβεια ὅμως καί ἡ πολυτέλεια σέ μία παραγωγική περιοχή, ὅπως ἦταν ἡ Ὑπάτη, ἀποτελεῖ ἐνδειξη προηγμένης οἰκονομίας.

Ἀξίζει νά σημειώσωμε καί μερικά ἄλλα στοιχεῖα στή διήγηση τοῦ Ἀπουληίου ἐνδεικτικά τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῆς πόλης:

Ὁ Πυθίας εἶχε σπουδάσει στήν Ἀθήνα καί ἦταν συμμαθητής τοῦ Λουκίου. Οἱ οἰκονομικῶς ἰσχυροί λοιπόν κάτοικοι τῆς Ὑπάτης, ὅπως καί πολλῶν ἄλλων ἐλληνικῶν καί ξένων περιοχῶν, ἔστελναν τά παιδιά τους γιά ἀνώτερες σπουδές στίς πάντοτε ἀκμάζουσες σχολές τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ προϊστάμενος τοῦ ἐπισιτισμοῦ καί ἀγορανόμος τῆς Ὑπάτης Πυθίας διακρίνεται κατὰ τόν Λούκιο ἀπ' τήν περιβολή καί τή συνοδεία ραβδούχων: *Nam et lixas et virgas et habitum prorsus magistratui congruentem in te video.* (1, 24, 7). Τοῦτο πιθανώτατα, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τούς ραβδούχους, εἶναι μεταφορά ἀπό τούς Ρωμαίους ἄρχοντες καί ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι μάλλον ἀπίθανο νά εἶχε ἐπεκταθῇ στήν Ὑπάτη καί στίς ἄλλες θεσσαλικές πόλεις καί τά κοινά, πού διατηροῦσαν κάποια αὐτονομία, τούς θεσμούς καί τούς ἄρχοντές τους³⁷, ὅπως καί κατὰ τήν ἐλληνιστική περίοδο, μολονότι ὑπήγοντο ὅλες ὑπό τόν Ρωμαῖο διοικητή³⁸.

Τήν ἐπομένη ἡμέρα, ἐνῶ ὁ Λούκιος γεμᾶτος περιέργεια καί μέ ἐξημμένη φαντασία ἀπό τίς ἱστορίες γιά μαγικά σημεῖα καί μάγισσες, πού εἶχε ἀκούσει, τριγυρνοῦσε στούς δρόμους τῆς Ὑπάτης, συνάντη-

35. Βλ. καί τά χωρία 1, 5, 4· 2, 19, 5-6· 3, 11, 6.

36. Βλ. Friedrich Stählin, Ἡ Ὑπάτα, ὁ.π., στ. 239.

37. Τό Κοινόν τῶν Αἰνιάνων διοικοῦσαν πέντε *Αἰνιάρχαι*: πβ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Ὑπάτη κατὰ τήν ἀρχαιότητα, ὁ.π., σ. 640-642.

38. Βλ. Bruno Helly, Θεσσαλία, ὁ.π., σ. 181.

σε τή συνοδεία ενός γνωστοῦ στήν οἰκογένειά του πλούσιου κι ἀρχοντικοῦ ζευγαριοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ κυρία, πραγματική ἀρχόντισσα, φοροῦσε μαργαριτάρια καί χρυσά κοσμήματα καί χρυσοῦφанта ροῦχα:

...et ecce mulierem quampiam frequenti stipatam famulitione ibidem gradientem adcelerato vestigio comprehendo; aurum in gemmis et in tunicis, ibi inflexum, hic intextum, matronam profecto confitebatur (2, 2, 3-4.

Οἱ ἀρχόντισσες καί οἱ πλούσιες κυρίες τῆς Ὑπάτης φοροῦσαν χρυσά καί μαργαριταρένια κοσμήματα, πολυτελῆ καί χρυσοκέντητα ἐνδύματα καί συνοδεύονταν σέ κάθε ἔξοδο ἢ περίπατο ἀπό πλῆθος ὑπηρετριῶν καί ὑπηρετῶν, πού ἦταν προφανῶς δοῦλοι. Ὅλα αὐτά βέβαια προϋποθέτουν εἰδικούς τεχνίτες, ἐργαστήρια, ἐμπόρους καί καταστήματα, δείχνουν δέ ὅτι ὑπῆρχαν καλὰ ὁργανωμένα ἐπαγγέλματα ἀλλά καί σαφῶς διακρινόμενες κοινωνικές διαστρωματώσεις.

Στή συνέχεια φτάνουν στό ἀρχοντικό τῆς Βύρραϊνας ἢ Βυρρήνης, τοῦ ὁποίου τόν πλοῦτο περιγράφει μέ ζωηρότητα ὁ συγγραφέας. Τό μεγάλο αἶθριο ἦταν ὠραιότατο μέ τετραπλοῦς κίονες στίς τέσσερις γωνίες, πού ἐστήριζαν ἐπάνω σφαῖρες μέ ἀγάλματα τῆς θεᾶς Νίκης ἔτοιμης νά πετάξῃ. Στό μέσον ὑπῆρχε ἐξαιρετικό σέ τέχνη καί ἐπεξεργασία ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος ἀπό Πάριο μάρμαρο μέ ἀνεμίζοντα χιτῶνα καί ζωηρή κίνηση, πού ἐνέπνεε σεβασμό καί ἐντυπωσίαζε ὁποῖον ἔμπαινε. Δεξιά κι ἀριστερά τὰ κυνηγετικά της σκυλιά ὀλοζώντανσ, μέ ἀπειλητικό βλέμμα, ἀνυψωμένα ἀφτιά, φουσκωμένα ρουθούνια, πού προβάλλουν τὰ δόντια τους κι εἶναι ἔτοιμα νά ἀλυχτήσουν, καί πίσω φυσικώτατη ἀπεικόνιση ἀνυψωμένου βράχου μέ σπηλιά, θρύα, χλόη, φύλλα, δένδρα καί ἀμπέλια, τὰ μῆλα καί τὰ σταφύλια τῶν ὁποίων φαίνονται σάν νά εἶναι ἔτοιμα νά τρυγηθοῦν. Φυσικώτατο ρυάκι διαβαίνει κάτω ἀπ' τὰ πόδια τῆς θεᾶς, ἐνῶ ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς μαρμάρινους κλάδους προβάλλει ἡ μορφή τοῦ Ἀκταίωνος, πού ἔχει μεταμορφωθῇ ἤδη κατὰ τό ἥμισυ σέ ἐλάφι, ἐπειδὴ θέλησε νά κατασκοπεύσῃ τή θεά πού λουζόταν:

Atria longe pulcherrima columnis quadrifariam per singulos angulos stantibus attolerabant statuas, palmaris deae facies... Ecce lapis Parius in Dianam factus tenet libratam totius loci medietatem, signum perfecte luculentum, veste reflatum, procursu vegetum, introeuntibus obvium et maiestate numinis venerabile. Canes utrimquesecus deae latera muniunt, qui canes et ipsi lapis erant; his oculi minantur, aures rigent, nares hiant, ora saeviunt... Pone tergum deae saxum insurgit in speluncae modum muscis et herbis et foliis... Sub extrema saxi margine poma et uvae faberrime politae dependent... et... fontem, qui deae vestigio discurrens in lenem vibratur undam... Inter medias frondes lapidis Actaeon... iam in cervum ferinus et in saxo simul et in fonte loturam Dianam opperiens visitur. (2, 4, 1-10).

Ἡ λεπτομερὴς θαυμάσια περιγραφή τοῦ αἰθρίου τῆς Βύρραινας, πού ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος «ἐκφράσεως» ἡ ὁποία δέν μπορεῖ νά εἶναι προῖον φαντασίας καί μόνο, ἀποτελεῖ μαρτυρία γιά τόν πλοῦτο καί τή χλιδῇ τῶν πλουσιόσπιτων τῆς Ὑπάτης. Ἐκ παραλλήλου τό ἀγάλμα ἡ μᾶλλον τό σύμπλεγμα τῆς Ἀρτέμιδος, τά ἀγάλματα τῆς θεᾶς Νίκης, ὅπως καί ἀναφορές σέ ἄλλους θεοὺς σέ ἄλλα χωρία παρακάτω³⁹, μαρτυροῦν ὅτι ὁ Χριστιανισμός ἂν καί εἶχε φτάσει στήν πόλη κατά τόν προηγούμενο αἰῶνα, ὁπότε ἔδρασε καί ἐμαρτύρησε ἐδῶ ὁ Ἡρωδίων, ἕνας ἀπό τοὺς 70 ἀποστόλους⁴⁰, δέν εἶχε ἐπηρεάσει ἴσως ὅλο τόν πληθυσμό καί ἐπίσημη θρησκεία τῆς πόλεως ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι ἡ «ἐθνική», εἰδωλολατρική⁴¹. Ἀλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Ἀπουλήιος παρέμεινε μέχρι τέλους πιστός στήν παλιά θρησκεία καί κατά τήν διαμονή του στήν Καρχηδόνα ἐγίνε ιερέας στό ναό τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος, εἶναι δέ πιθανόν νά προβάλλη σκόπιμα στό ἔργο του αὐτή τήν πλευρά.

Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀρχοντικοῦ τῆς Βύρραινας καί ἐνός πλουσίου δείπνου, στό ὁποῖο παρευρέθηκε τό ἄνθος τῆς «καλῆς κοινωνίας» τῆς Ὑπάτης. Μεγαλοπρεπῆ ἀστραφτερά τραπέζια θύινα καί ἀπό ἐλεφαντόδοντο, κλίνες-ἀνάκλιντρα καλυμμένα μέ χρυσοῦφानτα ὑφάσματα, κύλικες-κύπελλα μεγάλα, ποικιλόμορφα, ἀλλά ὅλα ἀκριβά. Ἐδῶ γυαλί ἔντεχνα διακοσμημένο, ἐκεῖ καθαρό κρύσταλλο, ἄλλοῦ καθαρό ἀσήμι καί ἀστραφτερό χρυσάφι καί ἤλεκτρο μέ θαυμάσιες γλυπτές ἀπεικονίσεις καί πετράδια πάνω στά ποτήρια καί ὅ,τι δέν μπορεῖ κανεῖς νά φαντασθῇ ὑπῆρχε σ' αὐτό τό σπίτι. Πλήθος σερβιτόροι λαμπρά ντυμένοι πηγαινοέφερναν μέ τάξη ἄφθονα φαγητά, σγουρομάλληδες νέοι μέ κομψοὺς χιτῶνες πρόσφεραν ἀδιάκοπα διαμαντοστόλιστα ποτήρια μέ

39. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τά χωρία 2, 19, 5· 2, 31, 2· 3, 2, 5· 3, 7, 1· 3, 27, 2.

40. Βλ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Ὑπάτη κατά τήν ἀρχαιότητα, ὁ.π., σ. 638.

41. Ἡ Ὑπάτη ἦταν ἀπό πολύ παλιά ἓνα σημαντικό ἐλληνικό θρησκευτικό κέντρο, ὅπου λατρεύονταν οἱ θεοὶ Ζεὺς, Ἀθηνά, Ἀπόλλων, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἀσκληπιός κ.ἄ. Πθ. Yves Béguignon, *La vallée du Spercheios des origines au IV^e siècle*, Paris 1937, σ. 173, 177-178. Κατά τόν Ἰωάννη Γ. Βορτσέλα (ὁ.π., σ. 187-189) τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα ἐπιβεβαιώνουν ὅτι στήν Ὑπάτη λατρεύονταν οἱ θεοὶ Ἀπόλλων, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἑκάτη. Στίς «Μεταμορφώσεις» τοῦ Ἀπουλήιου ἐμφανίζονται καί ἄλλες θεότητες, ὅπως ἡ Ἀρτεμις (Diana), ἡ Νίκη (Palmaris dea), ὁ Ἥλιος (Sol), ἡ Δίκη (Justitia), ἡ Πίστις (Fides), ὁ Γέλως (Risus) κ.ἄ. Πθ. Met. 2, 4, 2· 3· 3, 7, 2· 3, 26, 6· 2, 31, 2 καί 3, 11, 3 κ.ἄ.

Ἡ πόλη λόγῳ τῆς σημασίας της καί τῆς παρουσίας σέ αὐτὴ ἐβραϊκῆς κοινότητος ὑπῆρξε ἀπὸ τά πρῶτα μέρη τῆς Ἑλλάδος πού δέχθηκαν τό Χριστιανισμό, γύρω στό 50 μ.Χ., μέ τὴν ἀποστολή ἀπὸ τόν Ἀπόστολο Παῦλο τοῦ συγγενοῦς καί συνεργάτου του Ἡρωδίωνος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε πρεσβύτερος καί κατόπιν ἐπίσκοπος τῆς Ὑπάτης, στήν ὁποία θρῆκε ἐν τέλει μαρτυρικό θάνατο (βλ. Ἰωάννου Γ. Βορτσέλα, ὁ.π., σ. 187-189, Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ὑπάτη, Νεά Πάτραι, ὁ.π., σ. 442 καί Δ. Α. Μηνογιάννη, ὁ.π., σ. 38-40).

παλιό κρασί. "Όλος αυτός ο πλοῦτος καί ἡ ποικιλία ἐπίπλων, σκευῶν, τροφῶν, ἐπαγγελμάτων κ.λπ. μαρτυροῦν πολύ ἀνεπτυγμένο βιοτικό ἐπίπεδο προηγμένης καί καλά ὁργανωμένης κοινωνικῆς ὁμάδος.

Κι ὅταν ἔφεραν τίς λυχνίες τοῦ δείπνου καί ζωήρεψαν οἱ συζητήσεις καί ἡ εὐθυμία, ἡ Βύρραϊνα ρώτησε τό Λούκιο: Πῶς τά περνᾶς στήν πατρίδα μας; 'Από ὅ,τι ξέρω σέ ναούς, λουτρά καί ἄλλες ἐγκαταστάσεις καί εὐκολίες ξεπερνᾶμε κατά πολύ ὅλες τίς πολιτείες, ἐκτός αὐτοῦ σέ ἀναγκαῖα σκεύη καί τρόφιμα εἵμαστε ἀρκετά εὐποροί. 'Ασφαλῶς ὑπάρχει ἐλευθερία καί ἀνάπαυση, γιά τόν πολυάσχολο βέβαια ξένο ὑπάρχει πολυκοσμία ὅπως στή Ρώμη, γιά τόν ἥρεμο ὅμως ξένο ὑπάρχει ἡ ἡσυχία τῆς ἐξοχῆς. 'Εν κατακλείδι εἵμαστε γιά ὁλόκληρη τήν ἐπαρχία ἓνα θελκτικό καταφύγιο.

'Ο Λούκιος συμφωνεῖ: Σωστά τά λές κι οὔτε πουθενά ἄλλοῦ στόν κόσμο ἔνοιωσα τόσο πολύ ἐλεύθερος ὅσο ἐδῶ. 'Αλλά στήν πόλη σας φοβᾶμαι τίς κρυφές κι ἀναπότρεπτες παγίδες τῆς μαγείας:

Frequens ibi numerus epulorum et utpote apud primatem feminam flos ipse civitatis. <Mens>ae opipares citro et ebore nitentes, lecti aureis vestibis intacti, ampli calices variae quidem gratiae, sed pretiositatis unius. Hic vitrum fabre sigillatum, ibi crystallum⁴² inpunctum, argentum alibi clarum et aurum fulgurans et sucinum mire cavatum et lapides ut bibas, et quicquid fieri non potest, ibi est. Diribitores plusculi splendide amicti fercula copiosa scitule subministrare, pueri calamistrati pulchre indusiati gemmas formatas in pocula vini vetusti frequenter offerre.

Iam inlatis luminibus epularis sermo percrebuit, iam risus adfluens et ioci liberales et cavillus hinc inde. Tum infit ad me Byrrhaena⁴³: «Quam commode versaris in nostra patria? quod sciam, templis et lavacris et ceteris operibus longe cunctas civitates antecellimus, utensilium praeterea pollemus adfatim· certe libertas otiosa et negotioso quidem advenae Romana frequentia, modesto vero hospiti quies villatica. omni denique provinciae voluptati secessus sumus».

Ad haec ego subiciens: «Vera memoras nec usquam gentium magis me liberum quam hic fuisse credidi. sed oppido formido caecas et inevitabiles latebras magicae disciplinae. (2, 19,1-20,1).

Ἡ χλιδή, ὁ πλοῦτος, ἡ ἐπάρκεια σέ τρόφιμα, σκεύη καί παντός εἶδους ἀγαθά καί ἀνέσεις, ἡ ἐλευθερία, πού ἀποτελοῦσε πάντα ἰδανικό τῶν Ἑλλήνων, καί ὁ συνδυασμός τῶν πλεονεκτημάτων τῆς

42. Τή γραφή *crystallum* θεωρῶ προτιμότερη ἀπό τή γραφή *crustallum*, μέ τήν ὁποία ἀποδίδεται συνήθως ἡ ἐλληνική λέξη κρύσταλλον.

43. Ἴσως πρέπει νά προτιμηθῇ ἡ γραφή *Byrrhaena* ἀντί τῆς παραλλήλου γραφῆς *Byrrhena* τῶν ἐκδόσεων, νά θεωρηθῇ δηλ. ὅτι ἡ λέξη ἀποδίδει μᾶλλον τό ἐλληνικό ὄνομα Βύρραϊνα καί ὄχι τό Βυρρήνη.

μεγαλούπολης μέ ἐκεῖνα τῆς ἐξοχῆς λόγῳ προφανῶς τῆς γύρω φύσεως καί τῆς ἀμέσου γειτνιάσεως μέ πλούσια ἀγροτική περιοχή, ἐν συνδυασμῷ ἴσως μέ τίς ἱαματικές πηγές της, καθιστοῦσαν τήν Ὑπάτη τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἕναν θελκτικό τόπο διαμονῆς. Ἡ ἀκμή ἄλλωστε τῆς πόλεως ἡ ὁποία μαρτυρεῖται, ὅπως προαναφέραμε, ἀπό πολλές πηγές, ἐπιβεβαιώνει τά πλεονεκτήματά της αὐτά. Βέβαια ἡ σύγκρισή της μέ τή Ρώμη ἴσως ἔχει κάποια δόση ὑπερβολῆς, ἀλλά καί ἡ κατάφωρη παραποίηση τῆς πραγματικότητος δέν ἦτο ἐπιτρεπτή οὔτε σκόπιμη σέ μιὰ ἐποχὴ πού τά βιβλία δέν ἦταν πολλά, διαβάζονταν ἀπό ὅλους τοὺς μορφωμένους καί τοὺς ἐπιστήμονες καί ἐλέγχονταν αὐστηρά γιά τίς ἀνακρίθειές τους.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ὑπάτης, ὅπως ἐξηγεῖ ἡ Βύρραϊνα στό Λούκιό, εἶχαν ἀπό τότε πού ἰδρύθηκε ἡ πόλη τους ἕνα μοναδικό ἔθιμο. Μιά ὠρισμένη μέρα τοῦ χρόνου ἦταν γιορτὴ ἀφιερωμένη στό θεό Γέλῳτα, τόν ἱερώτερο ἀπ' ὅλους τοὺς θεούς, τόν ὁποῖο τιμοῦσαν μέ χαρούμενα καί ἀστεῖα δρώμενα καί ἰκέτευαν γιά τήν εὐνοιά του:

«*Sollemnis*», inquit, «*dies a primis cunabulis huius urbis conditus crastinus advenit, quo die soli mortalium sanctissimum deum Risum hilaro atque gaudiali ritu propitiamus. Hunc tua praesentia nobis efficies gratiorem.*» (2, 31, 2).

Ἡ ὑπόσχεση τοῦ Λουκίου ὅτι θά τιμήσῃ κι αὐτός τήν εὐθυμη γιορτὴ τῆς ἐπομένης καί ἡ εὐχή του νά θρῇ κάποιο ἀστεῖο θέμα, μέ τό ὁποῖο νά εὐχαριστήσῃ τό θεό Γέλῳτα ἀπό κάποια εἰρωνεῖα καί κακό παιγνίδι τῆς τύχης πραγματοποιεῖται χωρὶς ὁ ἴδιος νά τό ἀντιληφθῇ καί κατὰ τρόπο πού τόν λαχτάρησε.

Ἐνῷ δηλαδὴ ὁ Λούκιος καί ὁ ὑπηρέτης του ἐπιστρέφουν πολὺ ἀργά τῇ νύχτᾳ ἀπὸ τό συμπόσιο, ἕνας ξαφνικός ἀέρας σθῆνει τό φανάρι τους καί κατατσακίζονται στίς πέτρες μέχρι νά θροῦν μέσ στήν κατασκότεινη νύχτᾳ τό σπίτι πού ἔμεναν:

Sed cum primam plateam <in>vadimus, vento repentino lumen, quo nitebamur, extinguitur, ut vix inprovidae noctis caligine liberati digitis pedum detunsis ob lapides hospitium⁴⁴ defessi rediremus. (2, 32, 1).

Ἐδῶ ἔχομε πληροφορίες γιά τόν οἰκισμό, τήν ὑπαρξὴ πλατειῶν, ἀλλά καί στενῶν ὁδῶν. Ἡ ἔλλειψη νυχτερινοῦ φωτισμοῦ ἦταν κοινὸ βέβαια γνώρισμα ἀρχαίων καί νεωτέρων πόλεων μέχρι τήν ἀνακάλυψη τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καί τήν ἀρτιώτερη ὀργάνωσή τους. Οἱ δὲ συνήθως στενοὶ ὁρόμοι — λόγῳ τῆς ἀνάγκης συγκεντρώσεως μεγάλων πληθυσμῶν στὸν ἐντὸς τῶν τειχῶν χώρο — δέν εἶχαν καμμία ἐπίστρωση καί, ὅταν ἔβρεχε, ἦταν λασιπῶδεις, ἐνῷ τῇ νύχτᾳ οἱ διαβάτες τσακίζαν τά

44. Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐδῶ ἡ χρῆση τῆς λέξεως *hospitium* (ἀπὸ τὴν ὁποία προήλθε τό νεοελληνικὸ *σπίτι*) στὴ θέση τῶν λέξεων *domus* ἢ *aedes* (πθ. 3, 11, 1).

δάχτυλα τῶν ποδιῶν τους, πού ἐπρόβαλλαν γυμνά ἀπό τὰ σάνδαλα, πᾶνω στίς πέτρες πού προεξείχαν.

Στὴν ἐξώθυρα τοῦ Μίλωνος συναντοῦν τρεῖς σκίες πού προσπαθοῦν νά παραβιάσουν τὴν πόρτα καὶ τίς ἐξέλαθαν γιά ληστές, ὅπως ἄλλωστε τοὺς εἶχε προειδοποιήσει ἡ ὑπηρετρία Φωτῆς. Ὁ Λούκιος τραβάει τὸ ξίφος του καὶ τοὺς μαχαιρώνει, ἀλλὰ περνάει μαύρη νύχτα, ἀναλογιζόμενος τίς συνέπειες τοῦ τριπλοῦ φόνου, τῇ δίκῃ πού τὸν περιμένει τὸ πρωὶ καὶ τῇ βέβαιῃ καταδίκῃ του μετὰ τὸν φόνο τριῶν πολιτῶν (2, 32, 4 - 3, 1, 1 κ.έ.).

Τὸ πρωὶ ἀκούγονται χτυπήματα δυνατὰ στὴν πόρτα καὶ θόρυβος, οἱ ἄρχοντες μέ τοὺς ὑπηρετές τους εἰσορμοῦν στό σπίτι, συλλαμβάνουν τὸ Λούκιο, ἐνῶ ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ὑπάτης πλημμύρισαν τοὺς δρόμους γιά νά δοῦν τὸν περίφοβο ἐγκληματία, γελώντας ἀσταμάτητα:

Quati fores interdum et frequenti clamore ianuae nostrae perstrepit. Nec mora, cum magna inruptione patefactis aedibus magistratibus eorumque ministris et turbae miscellaneae cuncta completa statimque lictores duo de iussu magistratuum immissa manu trahere me sane non renitentem occipiunt. Ac dum primum angiportum insistimus, statim civitas omnis in publicum effusa mira densitate nos insequitur... Nam inter tot milia populi circumfluentis nemo prorsum, qui non risu dirumperetur, aderat. (3, 1, 5 - 2, 4).

Ἀφοῦ περιέφεραν τὸν ὑπόδικο ἀπ' ὅλους τοὺς δρόμους, τίς πλατεῖες καὶ τὰ στενά τῆς πόλεως, ὅπως περιφέρουν γύρω ἀπ' τὴν ἀγορά τὸ σφάγιο τῆς ἐξαγνιστικῆς θυσίας, τὸν ὠδήγησαν στὴν ἀγορά καὶ τὸν ἔστησαν μπροστά στό βῆμα γιά νά δικασθῇ, ἐνῶ οἱ ἄρχοντες κάθησαν στίς ψηλές θέσεις τους κι ὁ δημόσιος κήρυκας φώναζε νά γίνη ἡσυχία. Τά πλήθη ὅμως κραυγάζουν ὅτι λόγω τοῦ μεγάλου συνωστισμοῦ καὶ τῆς σοβαρότητός της ἡ δίκη αὐτὴ πρέπει νά γίνη στό θέατρο τῆς πόλεως καὶ ὄχι στὴν ἀγορά:

Tandem pererratis plateis omnibus et in modum eorum, quibus lustralibus piamentis minas portentorum hostiis circumforaneis expiant, circumductus angulatim forum eiusque tribunal adstituor. Iamque sublimo suggestu magistratibus residentibus, iam praecone publico silentium clamante repente cuncti consona voce flagitant, propter coetus multitudinem... iudicium tantum theatro redderetur. (3, 2, 5-6).

Μολονότι ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τὴν περίπτωση στά πλαίσια παρομοιώσεως τῆς περιφοράς μέσα στὴν πόλη τοῦ Λουκίου, φαίνεται ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ὑπάτης — ἀδιακρίτως τοῦ ἂν ἦταν εἰδωλολάτρης ἢ χριστιανοί, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ μετέπειτα πορεία τῶν σχετικῶν ἐθίμων σέ διάφορα σημεῖα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἢ μικρασιατικοῦ ἐλληνικοῦ χώρου — σέ περιπτώσεις θαυμαστῶν σημείων καὶ οἰωνῶν ἔκαναν

καθαρούς της πόλεως μέ θυσίες ζώων, τά όποία περιέφεραν πρώτα γύρω από τήν αγορά ή τήν πόλη. Ή μνεία θήματος στήν αγορά, όπου ένώπιον τών τοπικών αρχόντων γίνονταν οί συνελεύσεις του λαού καί οί δίκες, μαρτυρεί γιά τή σχετική αυτόνομία καί τή δημοκρατική συγκρότηση της πολιτείας. Ή ύπαρξη θεάτρου⁴⁵ άποτελεί ένδειξη άφ' ενός μέν γιά τά πνευματικά καί καλλιτεχνικά διαφέροντα του πληθυσμού, άφ' έτέρου δέ γιά τό μέγεθος της πόλεως. Θεάτρα διέθεταν συνήθως οί μεγάλες πόλεις.

Σέ έλάχιστο χρόνο ό κόσμος πλημμύρισε όχι μόνο τό κοίλο του θεάτρου, αλλά καί τίς εισόδους καί τή στέγη όλόκληρη. "Άλλοι άνέβηκαν στίς στήλες, άλλοι σκαρφάλωσαν καί κρατιόνταν από άγάλματα, άλλοι πρόβαλλαν τά κεφάλια τους από παράθυρα καί φατνώματα της όροφης άψηφώντας τόν κίνδυνο της ζωής τους προκειμένου νά ίδουν τό θέαμα. Τόσο έντονη ήταν ή περιέργεια καί ή δίψα γιά θεάματα καί διασκέδαση. Οί σκηνές, πού περιγράφει ό Άπουλήιος, θυμίζουν έντονα άνάλογες σημερινές σέ κάποιο θέατρο ή στάδιο:

Nec mora, cum passim populus procurrens caveae conseptum mira celeritate complevit. Aditus etiam et tectum omne fartim stipaverant plerique columnis implexi, alii statuis dependuli, nonnulli per fenestras et lacunaria semiconspicui, miro tamen omnes studio visendi pericula salutis neglebant. (3, 2, 7-8).

Ό κατηγορούμενος Λούκιος στήνεται στό μέσον της όρχήστρας, ό κήρυκας φωνάζει, καλείται ό κατηγορος, κάποιος ήλικιωμένος άντρας, ό όποίος αρχίζει τό κατηγορητήριο, άφου γέμισαν μέ νερό ένα μικρό δοχείο, πού χρησιμοποιήσαν γιά κλεψύδρα:

Tunc me per proscaenium medium velut quandam victimam publica ministeria producunt et orchestrae mediae sistunt. Sic rusum praeconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit et ad dicendi spatium vasculo... fistulato ac per hoc guttatim defluo infusa aqua populum sic adorat: (3, 2, 9 - 3, 1).

Ό κατηγορος, ό όποίος ήταν αρχηγός της νυχτερινής φρουράς της πόλεως, διηγείται πώς, ένώ περιπολούσε στους δρόμους άργά τήν προηγούμενη νύχτα, διέκρινε τόν αίμοχαρή νέο νά χτυπά ή άνελέητα μέ τό ξίφος καί νά θανατώνη τρείς ανθρώπους καί νά διαφεύγη ύστερα λόγφ σκότους σέ κάποιο σπίτι. Άλλά ή θεία πρόνοια καί δίκη έφερε έτσι τά πράγματα, ώστε τό πρωί νά μπορέση νά τόν ανακαλύψη καί νά τόν συλλάβη:

Sum namque nocturnae custodiae praefectus... cum fere iam tertia vigilia scrupulosa diligentia cunctae civitatis ostiatim singula considerans circumi-

45. Είναι γνωστό έξάλλου ότι ή πόλη διέθετε καί γυμνάσιον.

rem, conspicio istum crudelissimum iuvenem mucrone dstricto passim caedibus operantem... et in domum quandam praesidio tenebrarum elapsus perpetem noctem delituit. Sed providentia deum... mane praestolatus ad gravissimum iudicii vestri sacramentum eum curavi perducere (3, 3, 4-8).

Ἡ μνεΐα ἐδῶ νυχτερινῆς φρουρᾶς φαίνεται νά ἔρχεται σέ κάποια ἀντίθεση μέ τό χωρίο 2, 18, 3, πού παραθέσαμε παραπάνω. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι τά στρατεύματα τοῦ διοικητῆ τῆς ἐπαρχίας, τά ὁποῖα βρίσκονται μακριά, δέν μποροῦν νά ἀπαλλάξουν τήν πολιτεία ἀπό τά ἐγκλήματα τῶν ταραχοποιῶν νέων. Εἶναι πολύ πιθανόν ὅτι στή μία περίπτωση πρόκειται γιά ρωμαϊκό στρατό, ρωμαϊκή φρουρά τῆς ἐπαρχίας, ἡ ὁποία δέν ὑπῆρχε φαίνεται στήν Ὑπάρη, πού διατηροῦσε κάποιο εἶδος τοπικῆς, «δημοτικῆς» θά λέγαμε, φρουρᾶς καί ἀστυνομίας. Παραμένει ὅμως πάντα τό ἐρώτημα γιατί αὐτή δέν μποροῦσε νά ἐπιβάλῃ τήν τάξη: δέν ἐπαρκοῦσε ἡ ἀμελοῦσε, «ἔκανε στραβά μάτια», ὅπως λέμε, ἐπειδὴ στίς ταραχές πρωτοστατοῦσαν νέοι τῶν ἰσχυροτέρων οἰκογενειῶν, οἱ ὁποῖες προφανῶς θά κατεῖχαν καί τίς σημαντικώτερες θέσεις στήν αὐτοδιοίκηση τῆς πόλεως; Ἡ περίπτωση ἀνεπαρκείας τῆς λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ταραχοποιῶν ἀποτελεῖ, νομίζω, ἐνδειξη πολύ προηγμένων κοινωνιῶν, τίς ὁποῖες ὁ ὑποβόσκων ἐκφυλισμός φέρνει κοντά ὡς πρὸς τό σημεῖο αὐτό μέ τίς πρωτόγονες καί ἀναρχοῦμενες.

Ὁ δύστυχος Λούκιος μέ δυσκολία κατορθώνει νά σταματήσῃ τά κλάματά του, ὅταν τόν καλοῦν νά ἀπολογηθῇ γιά τοὺς φόνους (3, 4, 1 κ.ἐ.). Ὁμολογεῖ ὅτι θεώρησε καθῆκον ἐνός καλοῦ πολίτη νά προστατέψῃ τόσο τόν ἑαυτό του ὅσο καί τό σπίτι τοῦ ἀνθρώπου, πού τόν φιλοξενοῦσε, ἀπ' τῆ νυχτερινῇ ἐπιδρομῇ ἀδίστακτων ληστῶν, τοὺς ὁποῖους προσπάθησε νά ἐκφοβίσῃ καί νά ἀπομακρύνῃ κραδαίνοντας τό ξίφος. Ὅταν αὐτοῖ τοῦ ἐπιτέθηκαν καί συνεπλάκησαν μαζί του κι ὁ ἀρχηγός τους τόν ἄρπαξε ἀπ' τά μαλλιά ἀπειλῶντας νά τοῦ σπάσῃ μέ πέτρα τό κεφάλι, ἀναγκάστηκε — ἐν ἀμύνη εὐρισκόμενος — νά τοὺς σκοτώσῃ: "Ἄλλωστε γιά παρόμοιες περιπτώσεις — ἐλλείψει ἐπαρκoῦς ἀσφαλείας καί προστασίας — ἀναγκαζόταν πρὸς αὐτοπροστασία νά ὀπλοφορῇ:

Fateor, Quirites, extremos latrones — boni civis officium arbitratu, simul et eximie metuens et hospitibus meis et mihi — gladiolo, qui me propter huius modi pericula comitabatur, armatus fugare atque proterere eos adgressus sum. At illi barbari... cum me viderent in ferro, tamen audaciter resistunt. Dirigitur proelii acies. Ipse denique dux et signifer ceterorum validis me viribus adgressus illico manibus ambabus capillo adreptum ac retro reflexum effligere lapide gestit. (3, 5, 6 - 6, 1).

Ἡ προσφώνηση τῶν κατοίκων τῆς Ὑπάρης *Quirites* εἶναι θέβαια ἕνα καθαρῶς ρωμαϊκό στοιχεῖο (θά μποροῦσε κάλλιστα νά γραφῇ: *iudices* ἢ

cives⁴⁶), από τὰ πολλά πού κατά συνθήκην υπάρχουν στίς «Μεταμορφώσεις»⁴⁷, ένα ἔργο πού πιστεύεται ὅτι γράφτηκε στήν πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας καί ἀπευθύνεται βασικά πρὸς τὸ ρωμαϊκὸ κοινόν.

Ἐνῶ ἐν κατακλείδι ὁ ἄμοιρος κατηγορούμενος, ἐπικαλούμενος τῇ μαρτυρίᾳ τῶν θεοτήτων Ἡλίου καί Δικαιοσύνης ζητεῖ μέ κλάματα καί ἱκεσίες νά τόν λυπηθοῦν καί νά δείξουν ἀπέναντί του ἐπιείκεια, σηκώνει τὰ μάτια του καί βλέπει ὅλο τὸ πλῆθος — μὴ ἐξαιρουμένου καί τοῦ Μίλωνος πού τόν φιλοξενοῦσε — νά ἔχουν λυθῇ ἀπὸ τὰ γέλια:

Haec profatus rursus lacrimis obortis porrectisque in preces manibus... illos deprecabar... Solis et Iustitiae testatus oculum casumque praesentem meum commendans deum providentiae paulo altius aspectu relato conspicio prorsus totum populum risu cachinnabili diffluent nec secus illum bonum hospitem parentemque meum Milonem risu maximo dissolutum.* (3, 7, 1-3).

Ἐν τῷ μεταξύ μπαίνει κλαίγοντας στό θέατρο μιά μαυροφορεμένη γυναίκα βαστώντας ένα μικρὸ στήν ἀγκαλιά της καί πίσω της μιά ρακένδυτη γριά. Κρατοῦν καί οἱ δύο καί σείουν ἱκετευτικά κλάδους ἐλιάς, περικυκλώνουν τὸ φορεῖο, ὅπου κείτονται σκεπασμένα τὰ τρία πτώματα, καί θρηνοῦν γοερά καί μοιρολογοῦν. Λυπηθῆτε τοὺς νέους, τοὺς ὁποίους σκότωσαν ἄδικα, φωνάζουν, λυπηθῆτε ἐμὰς κι αὐτὸ τὸ παιδί, πού ὀρφανέψαμε, καί δώστε ἱκανοποίηση στοὺς νόμους καί στή δημόσια τάξη μέ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ κακούργου:

Inter haec quaedam mulier per medium theatrum lacrimosa et flebilis atra veste contacta parvulum quendam sinu tolerans decurrit ac pone eam anus alia pannis horridis obsita paribusque maesta fletibus, ramos oleagineos utraque quatientes. Quae circumfusae lectulum, quo peremptorum cadavera contacta fuerant, plangore sublato se lugubriter eiulantes «Per publicam misericordiam, per commune ius humanitatis», aiunt, «miseremini indigne caesorum iuvenum nostraeque viduitati ac solitudini de vindicta solacium date. Certe parvuli huius in primis annis destituti fortunis succurrite et de latronis huius sanguine legibus vestris et disciplinae publicae litate». (3, 8, 1-4).

Ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες⁴⁸ τῆς πόλεως ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ

46. Ἔτσι προσφωνοῦνται λ.χ. παρακάτω στό χωρίο 3, 9, 3 οἱ ἴδιοι.

47. Γιά τοὺς ραβδούχους (lictors) καί τίς ράβδους (virgas) πλὴν τῶν λεχθέντων ἀνωτέρω θάλεπε λ.χ. καί τὸ χωρίο 3, 9, 6.

* Ἡ γραφή *diffluentem* (defluentem) τοῦ Codex Dorvillianus, σύμφωνα τόσο πρὸς τὸ *populum* ὅσο καί πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν *dissolutum* νομίζω ὅτι λύνει καί τὸ πρόβλημα τῆς στίξης τοῦ χωρίου, τὸ ὁποῖο δημιουργεῖ ἡ γραφή τῶν κωδικῶν *diffuebant*.

48. Οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία οἱ *δημογέροντες* μεταγενεστέρων ἱστορικῶν περιόδων, ἡ δὲ πρωτοκαθεδρία τοῦ γεροντότερου θυμίζει ἔντονα τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς γέροντες, πού ἐδειχναν οἱ Δωριεῖς καί ἰδιαίτερα οἱ Σπαρτιάτες.

σκηώνεται από τη θέση του και άπευθυνόμενος προς τό λαό λέει ότι δέν υπάρχει άμφισβήτηση ούτε άπ' τόν ίδιο τό δράστη ότι τό έγκλημα πρέπει νά τιμωρηθῇ. Ἡ πολιτεία όμως έχει μιά έπί πλέον ύποχρέωση: νά ανακαλύψη τούς συνενόχους. Γιατί καί ή έξαφάνιση τοῦ δούλου του εἶναι ύποπτη καί εκτός αὐτοῦ δέν θά μπορούσε ένας μόνον άντρας νά καταβάλῃ τρεῖς ρωμαλέους νέους. Ἔτσι δίδεται έντολή νά φέρουν τά ὄργανα, πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες γιά βασανισμό: φωτιά, τροχός καί ὅλα τά εἶδη τῶν μαστιγιῶν:

Post haec magistratus, qui natu maior, adsurgit et ad populum talia: «De scelere quidem, quod serio vindicandum est, nec ipse, qui commisit, potest diffiteri. Sed... ceteros socios tanti facinoris requiramus. Nec enim veri simile est hominem solitarium tres tam validos evitasse iuvenes. Prohinc tormentis veritas eruenda... Nec mora, cum ritu Graeciensi ignis et rota, tum omne flagrorum genus inferuntur. (3, 8, 5 - 9, 1).

Ἡ ὅλη πορεία τῆς δίκης εἶναι κοινή περίπου στήν έλληνική καί ρωμαϊκή δικονομία. Ἡ νόμιμη χρήση βασανιστηρίων κατά τήν άνάκριση ἦταν ένα από τά μελανά σημεῖα τῆς εποχῆς, κατά τήν ὁποία γράφει ὁ Ἀπουλήιος.

Στό σημείο αὐτό ή γριά εκείνη, πού εἶχε αναστατώσει τά πάντα μέ τούς θρήνους της, ζήτησε, προτοῦ νά τιμωρηθῇ ὁ έγκληματίας, νά ἀποκαλυφθοῦν τά πτώματα τῶν παιδιῶν της γιά νά διαπιστώσουν ὅλοι τό μέγεθος τοῦ εγκλήματος. Ὁ λαός ἐπιδοκιμάζει, ὁ ἄρχοντας διατάσσει τόν κατηγορούμενο καί οἱ ραβδοῦχοι τόν ξαναγκάζουν νά τραβήξῃ τό ὕφασμα πού σκέπαζε τά κουφάρια:

Sed anus illa, quae fletibus cuncta turbaverat: «Prius», inquit, «optimi cives, quam latronem istum miserorum pignorum meorum peremptorem cruci adfigatis, permittite corpora necatorum revelari, ut et formae simul et aetatis contemplatione magis magisque ad iustam indignationem arrecti pro modo facinoris saeviat». His dictis adplauditur et illico⁴⁹ me magistratus ipsum iubet corpora, quae lectulo fuerant posita, mea manu detegere. Reluctantem me ac diu renuentem... lictores iussu magistratuum... compellunt... Evictus tandem necessitate succumbo et, ingratu licet, abrepto pallio retexi corpora. (3, 9, 3-7).

Τό θέαμα, πού ἐμφανίστηκε, τό θαῦμα, ή ξαφνική μεταβολή τῶν πραγμάτων ἄφησαν κατάπληκτο κι ἐμβρόνητο τό δυστυχῇ Λούκιο. Ἀντί γιά ανθρώπινα πτώματα αντίκρυσαν τρία άσκία φουσκωμένα καί τρυπημένα μέ ξίφος στά μέρη πού ὁ ἴδιος νόμιζε ότι χτύπησε τούς ληστές. Τότε τά γέλια τοῦ κόσμου, πού μέ κάποια πονηριά εἶχαν συγκρατηθῇ, ξέσπασαν άσταμάτητα. Ἄλλοι ξεφώνιζαν καί τσίριζαν

49. Τῇ γραφή *illico* θεωρῶ ὀρθότερα τῆς ἀπλοποιημένης *ilico*.

ἀπό υπερβολική χαρά κι ἄλλοι κρατοῦσαν τὴν κοιλιά μέ τὰ χέρια τους, γιά νά μή σπάσῃ ἀπ' τὰ γέλια:

Dii boni, quae facies rei? Quod monstrum? Quae fortunarum mearum repentina mutatio?... Nam cadavera illa iugulatorum hominum erant tres utres inflati variisque secti foraminibus et, ut vespertinum proelium meum recordabar, his locis hiantes, quibus latrones illos vulneraveram. Tunc ille quorundam astu paulisper cohibitus risus libere iam exarsit in plebem. Hi gaudii nimietate graculari⁵⁰, illi dolorem ventris manuum compressione sedare. (3, 9, 8 - 3, 10, 1).

Ὁ μισοπεθαμένος κι ἀκίνητος σάν ἄγαλμα Λούκιος ὁδηγεῖται ἀπ' τό Μίλωνα ἀπό τό θέατρο στό σπίτι, ὅπου ἀργότερα μαθαίνει ὅτι ἡ νυχτερινή του περιπέτεια μέ τὰ ἀσκιά ὀφείλεται στό ὅτι ἡ Φωτίς γιά νά γλιτώσῃ τὴν τιμωρία ἀντὶ νά φέρῃ ἀπ' τό κουρεῖο στή μάγισσα κυρία τῆς Παμφίλῃ γιά τὰ μάγια τῆς τρίχες ἀπ' τό κεφάλι τοῦ νέου ἀπ' τὴ Βοιωτία, πού λιμπίστηκε, τῆς πῆγε τρίχες ἀπό φρεσκοκουρεμένα γίδινα ἀσκιά⁵¹.

Οἱ ἄρχοντες τῆς Ὑπάτης ἐπισκέφθηκαν μετὰ ἀπό λίγο τόν εὐγενῆ Λούκιο στό σπίτι, ὅπου ἔμενε, καί τοῦ ζήτησαν συγγνώμη γιά τὴν περιπέτειά του, μέ τὴν ὁποία τιμῆθηκε ὅπως ἔπρεπε ὁ θεός Γέλως, τόν ὁποῖο ἡ Ὑπάτη τιμᾷ κάθε χρόνο μέ νέες ἐπινοήσεις καί νέα ἀστεῖα ἐφευρήματα. Γιά ὅλα αὐτὰ ἡ πολιτεία τόν ἀνακήρυξε προστάτη τῆς (κάτι σάν ἐπίτιμο δημότη, ὅπως θά λέγαμε σήμερα) καί ἀποφάσισε νά τοῦ φτιάξῃ χάλκινη εἰκόνα. Ὁ Λούκιος εὐχαριστεῖ τὴ λαμπροτάτη καί μοναδική πολιτεία τῆς Θεσσαλίας⁵² καί προτείνει αὐτὴ ἡ τιμὴ νά ἐπιφυλαχθῇ γιά ἄλλους πιό ἄξιους:

Ecce illico etiam ipsi magistratus cum suis insignibus domum nostram ingressi talibus me monitis delenire gestiunt... Nan lusius iste, quem publice gratissimo deo Risui per annua reverticula sollemniter celebramus, semper commenti novitate florescit... At tibi civitas omnis pro ista gratia honores egregios obtulit. Nam et patronum scripsit et ut in aere staret imago tua decrevit». Ad haec dicta sermonis vicem refero: «Tibi quidem», inquam, «splendidissima et unica Thessaliae civitas, honorum talium parem gratiam meminī, verum statuas et imagines dignioribus meique maioribus reservare suadeo». (3, 11, 1-6).

Ἐδῶ τελειώνει ἡ περιγραφή τοῦ ἔξοχου κωμικοῦ καί πάντοτε

50. Ἀντὶ τῆς παραδιδομένης γραφῆς *graculari*, ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὁποίας παρουσιάζει δυσκολίες ὡς πρὸς τὴ σύνταξη καί τὸ νόημα, προτιμᾶται ἐδῶ ἡ διόρθωση τοῦ Armini *graculari* (τοῖριζαν σάν καλιακούδες). Ἰσως καί ἡ γραφή *crapulari* (παρालηρούσαν) ἀπὸ τὰ *crapula* - *crapulatus*, δέν θά ἦταν ἀστοχη, ἀφοῦ μαρτυρεῖται μεταγενέστερο ρῆμα *crapulari* (βλ. C. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, s.v.).

51. Bλ. Apul. Met. 3, 15, 7 - 3, 17, 2.

52. Πβ. ἀνωτέρω ὑποσ. 35.

άνανεούμενου δρώμενου της Ύπατης, τό όποιο τή χρονιά εκείνη είχε ως ήρωα τό Λούκιο. Πρόκειται πιθανώτατα γιά συνέχιση παμπάλαιων θιασικών πράξεων, στίς όποίες συμμετείχε όμόθυμα ό λαός. "Ισως μάλιστα έδώ ή σέ κάποια ανάλογα άρχαία έθιμα έχουν τήν πηγή τους τά μεταγενέστερα δρώμενα πού άναπαριστούν δίκη (δικαστής, κατής, άστυνόμος κ.λπ.). 'Η έφευρετικότητα στήν αναζήτηση νέων έπεισοδίων μαρτυρεί γιά τήν εύφυία, τή φαντασία καί τόν εύθυμο χαρακτήρα τών κατοίκων της Ύπατης, οι όποιοι έσπευδαν άθρόοι νά παρακολουθήσουν παρόμοια θεάματα.

'Η παραπάνω όμως περιπέτεια του Λούκιου ήταν παιγνιδάκι μπροστά σέ εκείνες, στίς όποιες τόν ώδήγησαν σέ λίγο ή άκόρεστη περιέργειά του γιά τή γνώση της μαγείας καί ή έπιθυμία του νά μεταμορφωθή καί αυτός σέ πτηνό, όπως ή μάγισσα Παμφίλη, ή γυναίκα του Μίλωνος⁵³. "Υστερα από τραγικό λάθος της αγαπημένης του Φωτίδος, ή όποία μπέρδεψε τά μαγικά φιαλίδια⁵⁴ της κυρίας της, ό Λούκιος μεταμορφώθηκε σέ κακόμορφο γαίδαρο⁵⁵ καί ύπέστη φοβερές δοκιμασίες, γνωρίζοντας άλληλοδιαδόχως τήν κακότητα τόσο τών νέων συναδέλφων του στό στάβλο (μαζί καί του δικού του άλόγου) όσο καί τών ανθρώπων, άρχής γενομένης από τόν πρώην ύπηρέτη του, ό όποιος τόν χτύπησε άγρίως καί τόν άφησε καί έξαφανίστηκε, όταν οι ληστές, γιά τούς όποιους έγινε παραπάνω λόγος, ώρμησαν μέ όπλα καί λοστούς κατά της οικίας του Μίλωνος καί είχαν άκουστή τρομεροί θόρυβοι καί φωνές άπελπισίας στή γειτονιά⁵⁶. "Υστερα από άπερίγραπτες ταλαιπωρίες καί βάσανα καί μέ τή βοήθεια της θεάς "Ισιδος κατώρθωσε τελικά ό όνος-Λούκιος νά χρησιμοποιήσh τό πολυπόθητο αντίδοτο, τά τριαντάφυλλα, καί νά επανέλθh στήν προηγούμενη ανθρώπινη μορφή του. Τίς περιπέτειες αυτές περιγράφει ό 'Απουλΐος στό ύπόλοιπο τμήμα του έργου του.

53. Apul. Met. 3, 21-23.

54. Τουτό έρμηνεύεται από διαφόρους μελετητές συμβολικώς ως έλλιπής καί κατώτερη μύηση, τήν ύψιστη λυτρωτική βαθμίδα της όποίας άποτελεί ή γνώση τών μυστηρίων της "Ισιδος στό ένδέκατο βιβλίο τών Μεταμορφώσεων (βλ. V. Schmidt, Apuleius Met. III 15 f. Eine Einweihung in die falschen Mysterien, *Mnemosyne* XXXV (1982), σ. 269-271, 282). Ακόμη καί στό όνομα Photis (Φωτίς) αποδόθηκε συμβολική σημασία: μικρό φώς, μωρό φώς (ignis fatuus) έν αντιθέσει πρός τό πραγματικό φώς της θεάς "Ισιδος, τά μυστήρια της όποίας είχαν μεγάλη διάδοση κατά τήν εποχή του αυτοκράτορος 'Αδριανού (πθ. R. De Smet, ό.π., σ. 617-618). 'Η συμβολική αυτή έρμηνεία δέν μέ βρίσκει άπόλυτα σύμφωνο, άφού κατ' ούσίαν πρόκειται γιά τήν άντιπαράθεση άνθρωπίνων πράξεων, πού ύπόκεινται πάντα στόν κίνδυνο του λάθους, καί ένεργειών της σοφής καί παντοδύναμης θεότητας, στήν όποία αποδίδεται ό ύψιστος βαθμός της τελειότητας.

55. Apul. Met. 3, 24-25.

56. Ibidem, 3, 26, 6 - 27, 7.

Αὕτῃ εἶναι σέ γενικές γραμμές ἢ εἰκόνα τῆς Ὑπάτης λίγο μετά τά μέσα περίπου τοῦ δευτέρου αἰῶνος (μετά το 150) μ.Χ., ὅπως προβάλλει μέσα ἀπό τίς «Μεταμορφώσεις» τοῦ Ἀπουληίου. Ἡ Ὑπάτη ὑπάγεται στή Θεσσαλία καί εἶναι ἡ λαμπρότερη καί ἀνθηρότερη πόλη ὅλης αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Εἶναι ἕνα μεγάλο καί πλούσιο κοσμοπολίτικο κέντρο μέ ἀγορά, γυμνάσιο, θέατρο, ναούς, λουτρά, ξενοδοχεῖα καί πανδοχεῖα, μεγάλα ἀρχοντικά ἀλλά καί φτωχικά σπίτια, στενοῦς δρόμους (στῖς φτωχογειτονιές ἰδίως) ἐντός τῶν τειχῶν, ἀλλά καί σπίτια καί ἀγροικίες ἔξω ἀπό τά τείχη.

Ἡ οἰκονομία τῆς στηρίζεται βασικά στόν πρωτογενῆ τομέα, στή γεωργία καί τήν κτηνοτροφία (αἰγοτροφία, χοιροτροφία, πτηνοτροφία, ἀλιεία, δέρματα, ἔρια κ.λπ.), ἀλλά καί στό ἐμπόριο, τό ὁποῖο διευκολύνει ἡ στρατηγική τῆς θέσης⁵⁷ καί ὁ ρωμαϊκός δρόμος, πού περνάει πολύ κοντά. Ἡ πόλη διαθέτει κάθε εἶδους ἐργαστήρια, βιοτεχνίες καί καταστήματα. Δέν λείπουν οἱ ἀργυραμοιβοί καί οἱ τοκογλύφοι.

Στήν κοινωνική τῆς διαστρωμάτωση διακρίνουμε μιά ἀνώτερη τάξη, τήν ὁποία ἀπαρτίζουν οἱ πλούσιες οἰκογένειες, ἀπό τίς ὁποῖες ἐκλέγονται, καθώς φαίνεται, οἱ τοπικοί ἄρχοντες, ὑπάρχει πιθανῶτα μέση καί φτωχότερη τάξη, ὅπως ὑπῆρχε σέ ὅλες σχεδόν τίς περιόδους τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἡ δουλεία, ἡ κηλίδα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀλλά καί μεταγενεστέρων χρόνων, εἶναι πάντοτε ἐν ἰσχύι, ἔχει ὅμως τή φιλάνθρωπη χροιά, τήν ὁποία εἶχε πάντοτε στήν Ἑλλάδα. Ἡ θέση τῆς γυναίκας φαίνεται ὅτι ἦταν ἀρκετά ὑποδεέστερη ἀπό ἐκεῖνη τοῦ ἀνδρα⁵⁸ καί ἐπικρατοῦσε τό πατρογαμμικό σύστημα, ἀλλά μερικές γριές κατεῖχαν κατ' ἀποκλειστικότητα τά φοβερά μυστικά τῆς μαγείας, πού τίς ἔκανε ἀκαταμάχητες. Παρά ταῦτα οἱ ἴδιες φαίνονται νά παραδέχωνται ἀδιαμαρτύρητα τήν ἡγεμονία τοῦ ἀνδρα τους μέσα στό σπίτι⁵⁹.

Οἱ ἐκλεγόμενοι ἄρχοντες διευθύνουν ἐκτός ἀπό τίς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ καί τά δικαστήρια. Ἡ πόλη, μολονότι τελεῖ ὑπό τήν ἐξουσία τοῦ Ρωμαίου διοικητῆ τῆς ἐπαρχίας, δέν ἔχει ρωμαϊκή φρουρά, ἀλλά καθήκοντα ἀστυνομίας καί ἀγορανομίας ἀσκεῖ εἰδικό σῶμα ἐντοπίων, ὅπως φαίνεται. Ἡ ὀργάνωσή τους ὅμως δέν εἶναι ὅσο πρέπει καλή καί ἀποτελεσματική, ἀφοῦ ληστές καθώς καί ὁμάδες «ἀναρχικῶν» νέων, πού προέρχονται ἀπό «καλές», ὅπως λέγονται, οἰκογένειες, διαταράσ-

57. Βλ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Ὑπάτη κατὰ τήν ἀρχαιότητα, ὁ.π., σ. 633-635, Yves Béguignon, ὁ.π., σ. 308-310 καί Alfred Philippson, ὁ.π., σ. 243-244.

58. Περιπτώσεις σάν ἐκεῖνη τῆς ἀρχόντισσας Βύρραινας ἢ Βυρρήνης, τῆς ὁποίας ὁ ἠλικιωμένος ἀντρας φαίνεται νά μειονεκτῇ ἀπέναντί της, εἶναι μάλλον σπάνιες (πθ. τὰ χωρία 2, 3 - 7· 2, 3, 6· 2, 19, 1 καί 4-5).

59. Βλ. λόγου χάριν τὰ χωρία τῶν Μεταμορφώσεων 1, 22, 6 - 23, 2 καί 2, 5, 2-3.

σουν τή δημόσια τάξη, ιδίως κατά τή νύχτα, καί ληστεύουν ἢ καί σκοτώνουν ἀκόμη πολῖτες ἢ ξένους.

Ἐδῶ θά μπορούσε κανεῖς νά προβάλῃ τήν ἀντίρρηση ὅτι ἡ εἰκόνα αὐτῆ τῆς Ὑπάτης δίνεται μέσα στά πλαίσια ἑνός μυθιστορήματος κωμικοῦ καί σατιρικοῦ χαρακτήρος⁶⁰ καί μπορεί κατὰ μέγα μέρος νά εἶναι φανταστική. Ὅμως τό μυθιστόρημα φαίνεται ὅτι περιέχει ἀρκετά ἱστορικά στοιχεῖα, πολλές δέ ἀπό τίς πληροφορίες του ἐπιβεβαιώνονται ἀπό μαρτυρίες ἄλλων συγγραφέων⁶¹, ἀπό ἀρχαιολογικά εὐρήματα καί ἐπιγραφές. Ἐπίσης θεωρεῖται ὅτι περιέχει αὐτοβιογραφικά στοιχεῖα τοῦ συγγραφέως⁶², ὁ ὁποῖος εἶναι ἕνας πολυδιαβασμένος καί κοσμογυρισμένος σοφός, πού ἔχει σπουδάσει στήν Ἀθήνα καί ἔχει μείνει καί ταξιδέψει στίς ἑλληνικές χώρες γιά 5 ὁλόκληρα χρόνια.

Ἔτσι θά μπορούσε νά ὑποστηριχθῇ ἡ γνώμη ὅτι τά στοιχεῖα καί οἱ πληροφορίες γιά τήν Ὑπάτη, πού περιέχονται στίς «Μεταμορφώσεις», τοῦ Ἀπουληίου, δέν μποροῦν νά ἀφίστανται πολύ τῆς πραγματικότητος. Διότι, ὅταν γράφῃ κανεῖς ἕνα μυθιστόρημα πού ἐκτυλίσσεται λ.χ. στή Λάρισα, τήν Πάτρα ἢ τή Θεσσαλονίκη, μπορεί μὲν νά χρησιμοποιήσῃ πλαστά ὀνόματα ἢ φανταστικά ἐπεισόδια, τά πραγματικά ὅμως δεδομένα, πού ἀφοροῦν στήν πόλιν, τήν κοινωνία, τήν οἰκονομία⁶³, τίς πολιτικές καί στρατιωτικές ἀρχές, δέν μπορεί νά τά διαστρέψῃ, φοβούμενος ὅτι θά ἀντιμετωπίσῃ τίς ἐπικρίσεις τῶν ἐντοπίων καί τῶν εἰδικῶν⁶⁴. Κατά τήν ἀρχαιότητα μάλιστα οἱ συγγραφεῖς ἦταν ἀκόμη προσεκτικώτεροι σέ παρόμοια θέματα. Ὁ δέ Ἀπουλήιος, ἕνας πολυμερὲς καί φιλόδοξος συγγραφέας, πού ἐνδιαφερόταν νά τύχῃ γενικῆς παραδοχῆς καί ἀναγνωρίσεως, θά ἐφρόντισε νά ἀποφύγῃ παρόμοιες ἐπικρίσεις ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἰδιαίτερα αὐστηροὶ ἀπέναντι τῶν «βαρβάρων».

60. Βλ. Rudolf Helm, *Der antike Roman*, Göttingen 1956², σ. 72-73.

61. Ἐπιπλέον τό σύντομο μυθιστόρημα τοῦ Ψευδο-Λουκιανοῦ «Λούκιος ἡ ὄνος» ἐπιβεβαιώνει τά στοιχεῖα τοῦ Ἀπουληίου, τά ὁποῖα θά ὑπῆρχαν ἴσως ἀφθονώτερα στό μνημονευόμενο ἀπό τόν Πατριάρχη Φώτιο μυθιστόρημα, τό ὁποῖο ἀποτελοῦσε πιθανῶς πρότυπο τῶν δύο σωζομένων (βλ. ἀνωτέρω ὑπόσημ. 9).

62. Πθ. M. Hicter, ὁ.π., σ. 95, 110-111.

63. Πθ. G. W. Bowersock, *Zur Geschichte des römischen Thessaliens*, *Rheinisches Museum für Philologie* 108 (1965), σ. 279.

64. Ὅπως πολύ σωστά γράφει καί ὁ John J. Winkler (ὁ.π., σ. 14), ἕνας συγγραφέας δέν μπορεί νά προϋποθέτῃ ὅτι οἱ ἀναγνώστες του δέν γνωρίζουν τίποτε ἀπό τό θέμα.

SUMMARY

Demetrios E. Koutroubas, *Hypata in Apuleius' «Metamorphoses»*

In this study is presented the picture of Hypata given by the Latin author Apuleius in his work «Metamorphoses», in which he describes the life of the capital city of the tribe of Aenianes in the time after the middle of the second century a.D.

Hypata belonged at that time to Thessaly and was the most important and flourishing town of the whole region. It was a great, rich and cosmopolitan center with agora-market, temples, gymnasium, theatre, public baths, hotels and inns, great mansions as well as poor houses and narrow streets inside the walls. There were also houses and farms outside the town walls.

Hypata's economy was mainly based on the primary sector, on cattle-breeding and agriculture, while elaboration and trading of these products and other branches of secondary and tertiary economy (workshops, factories, tourism etc.) were flourishing too in this developed town situated in a central and strategical place and close to an important Roman road. Money-changers and usurers were not rare and the Roman coins seem to have had replaced greatly the Greek money of Hypata.

In the social stratum of the town is noticeable a superior class composed of rich families, from which local magistrates apparently were elected. There existed a medium and a lower social class too, like in many periods of the human history. Slavery, the stigma of ancient world and later times, continued to be valid, but in a more human form as it was always in Greece the rule. The status of the woman seems to be generally lower than man's position, although some old women possessed the terrible secrets of magic.

Magistrates elected by the people directed people's assemblies and the courts. Although it was subjected to the rule of the Roman governor of the province, the town had not a Roman garrison, and had ensured a form of self-administration, in which dominated the rich elders of the community. Local police and market inspectors were probably not very well organized, since bandits and gangs of young «anarchists», which belonged to the «good families», disturbed the public order, especially during the night, and plundered or killed citizens and foreigners.

Though this image of Hypata is given in a multicoloured novel, which surely contains many fictitious elements, we consider it generally as true because it agrees with other testimonies, inscriptions and archaeological

finds. On the other hand a trustworthy and wise author like Apuleius, who had studied and traveled for five years in Greece and probably had a Greek model for his work, could not change the real facts connected with the town, a well-known large city of Greece. If he had done so, he would be subjected to the criticism of the Greek specialists and authors, who were particularly severe towards the inaccurate «barbarous» writers.